

کارنامه اقتصادی

دولت یازدهم

ویرایش اول
اردیبهشت ۱۳۹۶

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست

۳.....	مقدمه
۴.....	چکیده
۶.....	حساب‌های ملی
۶.....	تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی
۹.....	تجارت خارجی
۱۳.....	تشکیل سرمایه
۱۴.....	تورم
۱۷.....	ارز
۲۰.....	توزیع درآمد و رفاه اقتصادی خانوار
۲۳.....	منابع مالی
۲۴.....	نظام تأمین مالی
۲۵.....	صندوق توسعه ملی
۲۶.....	سرمایه‌های خارجی
۲۷.....	بدهی خارجی
۲۸.....	منابع انسانی؛ اشتغال
۳۱.....	صنعت ساخت کالا
۳۲.....	انرژی
۳۵.....	حمل و نقل
۳۸.....	علم و فناوری
۳۹.....	تحریم
۴۱.....	فساد
۴۳.....	محیط کسب و کار
۴۵.....	کارهای انجام شده و انجام نشده در دولت یازدهم
۴۶.....	جمع‌بندی

مقدمه

دولت یازدهم کار خود را از مرداد سال ۱۳۹۲ آغاز کرد و از همان ابتدا نسبت به وضعیتی که مدیریت کشور را تحویل گرفته بود، انتقاد کرده است. در این گزارش وضعیت کشور در برخی از موضوعات اقتصادی بررسی شده و عملکرد دولت یازدهم ارزیابی می‌شود.

برای ارزیابی درست عملکرد دولت‌ها، باید روند بلندمدت در شاخص‌های مهم بررسی شوند، همچنین کارها انجام شده و انجام نشده (که باید انجام می‌شدند) بیان شوند.

بررسی روندهای بلندمدت به این دلیل ضرورت دارند که عملکردها را باید بر اساس شرایط و مقتضیات در طول زمان تحلیل شوند، به‌عنوان مثال، اگر به‌جای مبنا قرار دادن رویدادهای اقتصادی، مقاطع زمانی تغییر دولت‌ها را مبنا قرار داده شده و بازه‌های زمانی نادرستی انتخاب شوند، دیده می‌شود که «دولت دهم، اقتصاد را با رشد منفی ۱,۷ درصد، تورم ۳۴,۴ درصد و بیکاری ۱۰,۵ درصد تحویل داد.» اما اگر فیلم را نبینیم و تنها عکس‌هایی از مقاطع زمانی نامناسب انتخاب کنیم، تصویر درستی حاصل نخواهد شد.

برای ارزیابی عملکرد دولت دهم و یازدهم باید روند تولید ناخالص داخلی را در طول ده سال گذشته بررسی کنیم. در این صورت دیده می‌شود که «تا سال ۱۳۹۰ تولید ناخالص داخلی همواره روندی صعودی داشته و به ۶۴,۸ هزار میلیارد تومان (باقیمت ثابت سال ۱۳۸۶) رسیده است. با وقوع جنگ اقتصادی (تحریم‌های فلج‌کننده به تعبیر آمریکایی‌ها) از سال ۱۳۹۱، فعالیت‌های اقتصادی کاهش یافته است.» حال باید بررسی کرد دولت دهم و دولت یازدهم چه فعالیت‌هایی برای ارزیابی تولید ناخالص داخلی و ادامه روند پیشرفت اقتصادی کشور داشته‌اند.

در این کارنامه موضوعات اقتصاد کلان و برخی از بخش‌های اقتصادی کشور بررسی شده است. در هر موضوع ابتدا روند شاخص‌های مهم مطرح و تحلیل شده و کارهای انجام شده و انجام نشده بیان شده‌اند. در نهایت در هر موضوع، وضعیت و عملکرد جمع‌بندی شده است.

در ارزیابی کارنامه دولت یازدهم به دو نکته باید توجه داشت:

۱. نقد بینش و عملکرد دولت یازدهم، به معنای انکار ارزش تلاش مدیران و کارکنان محترم دولت نیست.
  ۲. در این گزارش عملکرد دولت یازدهم با بررسی کتاب «اهم عملکرد دولت یازدهم» که توسط سازمان برنامه‌بودجه در ابتدای سال ۱۳۹۶ منتشر شده و همچنین سایر اطلاعات ارزیابی شده است.
- این گزارش، ویرایش اول کارنامه اقتصادی دولت یازدهم بوده و انشاء الله در ویرایش دوم، با تفصیل و دقت بیشتری به ارزیابی عملکرد دولت یازدهم پرداخته خواهد شد.

چکیده

دو دیدگاه برای توصیف و تحلیل عملکرد اقتصادی دولت یازدهم وجود دارد. دیدگاه اول که توسط دولت بیان می‌شود از این قرار است:

- در سال ۱۳۹۲، کشور وضعیت بسیار نامناسبی داشته و به ته دره سقوط کرده بود. دولت یازدهم توانست از اقتصاد کشور آواربرداری کند و از این پس در مسیر رشد قرار می‌گیریم. اگر عملکرد دولت یازدهم کمتر از حد انتظار است، مقصر دولت قبلی است. مسائل کشور تا ۴۰ سال آینده و برخی از آن‌ها تا ۱۰۰ سال آینده حل نمی‌شوند. حل زودتر مسائل با معجزه امکان‌پذیر است.
- دولت یازدهم در شروع کار خود با ۳ مسئله مواجه بود: تحریم، تورم و رکود. برای مدیریت تحریم‌ها، دولت برجام را پیگیری و اجرایی کرد. از بین تورم و رکود، دولت ابتدا بر کاهش تورم متمرکز شد و تورم را تک‌رقمی کرد.
- رفع مسئله رکود و بیکاری نیاز به سرمایه‌گذاری دارد. منابع کشور برای سرمایه‌گذاری کافی نیست و برای رفع مسئله بیکاری، باید روابط خارجی تقویت شود تا امکان جذب سرمایه‌گذاری خارجی (به‌طور متوسط ۵۰ میلیارد دلار در سال)، انتقال فناوری و صادرات فراهم شود. نمی‌توان برای رفع مسئله بیکاری، سالی یک میلیون شغل ایجاد کرد.

با تحلیل وضعیت اقتصادی کشور و عملکرد دولت یازدهم، به این نتیجه می‌رسیم که دیدگاه دولت، اشتباه بوده و

چنین دیدگاهی به دست می‌آید:

- اقتصاد کشور تا سال ۱۳۹۰ روند صعودی داشته است؛ تولید، سرمایه‌گذاری، نرخ بیکار، توزیع درآمد و.. همگی در مسیر رشد بوده‌اند. از اواسط سال ۱۳۹۰، جنگ اقتصادی (تحریم‌های شدید) آغاز شد. مهم‌ترین آثار تحریم، کاهش فروش نفت و مشکلات انتقال پول بود که پیامد آن‌ها کاهش فعالیت‌های اقتصادی در سال‌های ۹۱ و ۹۲ بود.
- زیرساخت‌های کشور که تا سال ۱۳۹۰ به‌خوبی شکل گرفته بودند، در اثر تحریم‌ها از بین رفتند و با مهار آثار اولیه تحریم‌ها، امکان ادامه پیشرفت اقتصادی کشور از سال ۱۳۹۳ فراهم بود اما دولت یازدهم تعلل‌های زیادی کرده و هیچ اقدامی برای اصلاح ساختار اقتصادی کشور انجام نداد.
- سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴ بهترین فرصت برای رفع اعتیاد اقتصاد ایران به نفت بود، ماده مخدر نفت به تدریج از اقتصاد ایران زدوده می‌شد که دوباره نفت وارد اقتصاد ایران شد.
- رشد اقتصاد، تولید و اشتغال هم‌راستا هستند؛ کشور نیاز به ایجاد ۴٫۶ میلیون شغل جدید خالص (۶ میلیون شغل جدید تا پایان سال ۱۴۰۰) دارد که ۶۰ درصد آن با استفاده از ظرفیت‌های خالی (که سرمایه‌گذاری آن‌ها انجام شده) و رونق بخش ساختمان امکان‌پذیر بوده و برای ۴۰ درصد باقی‌مانده، به‌طور متوسط در هر سال حدود ۷۰ هزار میلیارد تومان سرمایه‌گذاری نیاز است که در داخل کشور قابل تأمین است. دولت یازدهم در حالی این هدف را غیرممکن می‌داند که در مستندات برنامه ششم (که توسط خود دولت تدوین شده) و لایحه دولت ایجاد ۴٫۷ میلیون شغل خالص هدف‌گذاری شده بود. در قانون برنامه ششم ایجاد اشتغال کمتر از پیشنهاد دولت در نظر گرفته شده و دولت موظف به ایجاد ۴٫۳ میلیون شغل خالص شده است.
- رفع مسائل اقتصادی کشور بیشتر از این که نیاز به منابع مالی داشته باشد، نیاز به اصلاح و تکمیل قوانین، قواعد، سازوکارها و به‌طور کلی شرایط کسب‌وکار دارد که بسیار کم‌هزینه بوده و گلوگاه امروز اقتصاد ایران هستند.

- چرا تفاوت بین این دو دیدگاه زیاد بوده و چرا دولت یازدهم موفق نیست؟ این پرسش سه پاسخ دارد:
۱. بینش (پارادایم): یکی از مبانی بینشی دولت یازدهم «ما نمی‌توانیم» است. «ما نمی‌توانیم» در دولت یازدهم به معنای ناتوانی ملت ایران است؛ تصمیم سازان و تصمیم گیران دولت یازدهم معتقدند ایران نمی‌تواند کشور مستقلی باشد.
  ۲. شناسایی مسائل و طراحی برنامه‌ها: مسائل زمانی حل خواهند شد که به‌طور یکپارچه و همه‌جانبه بررسی شده و راه‌حل‌ها، به‌طور متوازن اجرا شوند. دولت یازدهم عمده‌تاً رویکردهای جزئی و موردی داشته که این روش‌ها جواب نمی‌دهند.
  ۳. اجرا: برای اثربخشی و کارایی اجرای برنامه‌ها با «تمرکز بر اولویت‌ها»، «هماهنگی بین بخشی» و «تقابل با منافع نامشروع» حاصل می‌شود. این نکات حیاتی در فعالیتهای دولت یازدهم کم‌رنگ است.

دولت یازدهم برای پوشش ضعف عملکرد و کم‌کاری خود، ۳ واکنش نشان می‌دهد:

۱. فرافکنی؛ به‌ویژه متهم کردن دولت قبلی و سیاه‌نمایی وضعیت سال ۱۳۹۲
۲. کوچک شمردن ظرفیتهای اقتصادی کشور
۳. شکنجه آمار: آمار آن قدر شکنجه می‌شود تا به هر چیزی اعتراف کند!

جمع‌بندی

اقتصاد کشور تا سال ۱۳۹۰ روند صعودی داشته است و زیرساخت‌های زیادی ایجاد و اصلاحات ساختاری مهمی انجام شده بود. در سال‌های ۹۰ و ۹۱ جنگ اقتصادی بر کشور تحمیل شد که کاهش فعالیتهای اقتصادی را در پی داشت.

دولت یازدهم تمام توجه خود را بر حل‌وفصل اختلافات هسته‌ای با کشورهای غربی گذاشت و از اصلاح و تقویت ساختار اقتصادی کشور غفلت کرد؛ از همان اول معلوم بود که تحریم‌ها پس از نقطه اوج، تأثیر اندکی بر کل اقتصاد کشور دارند و پس از رفع آن‌ها اتفاق بزرگی در اقتصاد کشور نمی‌افتد. دولت یازدهم، نتوانست چندجانبه و با رویکرد سیستمی اقتصاد ایران را مدیریت کند؛ ضعف بینش، طراحی و اجرا باعث معطلی کشور شده است.

اگر تحریم‌ها و کمبود منابع مالی انجام برخی از کارها را دشوار کرده و دلیلی برای فعالیتهای اندک دولت تلقی می‌شود، اما ضعف عملکرد دولت در اصلاحات ساختاری قابل توجه است. دولت یازدهم اصلاحات ساختاری که اکنون گلوگاه اقتصاد کشور است و انجام آن‌ها نیاز به منابع مالی بسیار اندکی دارد را انجام نداده است، این اقدامات نه‌تنها تحت‌الشعاع وضعیت سال ۱۳۹۲ و تحریم‌ها نبوده، بلکه می‌توانست تأثیر بسیار زیادی در سرعت بازیابی، پیشرفت و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور داشته باشد.

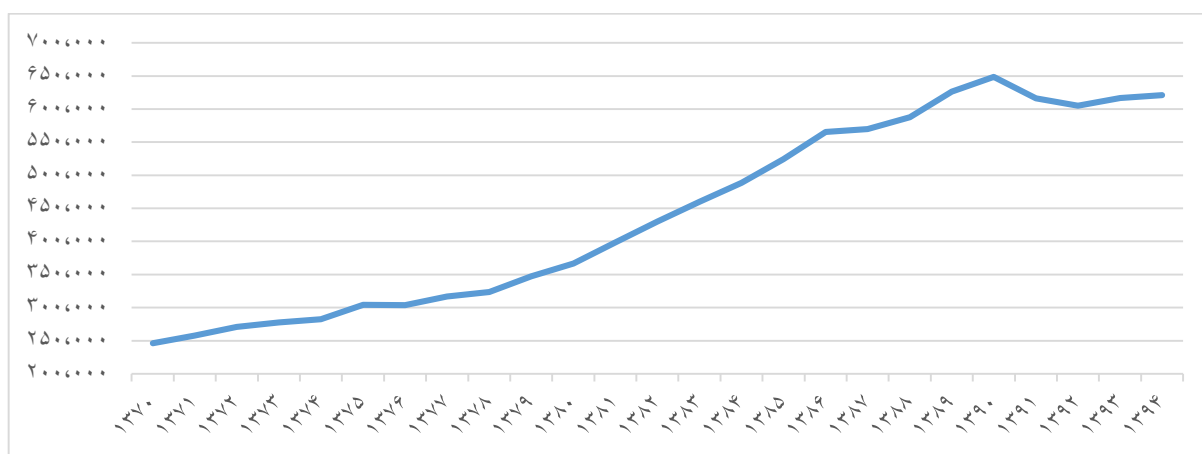
دولت یازدهم نه‌تنها منابع کشور را افزایش نداده، بلکه از آن‌ها به‌خوبی نیز استفاده نکرده است.

حساب‌های ملی

میزان تولید کشور را با تجمیع قیمت محصولات تولید شده (در قالب حساب‌های ملی) و همچنین مقدار تولید محصولات مهم می‌توان بررسی و تحلیل کرد.

تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی

تا سال ۱۳۹۰، تولید ناخالص داخلی همواره رو به افزایش بوده است. از سال ۹۱ با تشدید تحریم‌ها، تولید ناخالص داخلی افت کرد و پس از ۵ سال (در سال ۱۳۹۵) تولید به سطح سال ۱۳۹۰ نزدیک شده است. در نمودار زیر، روند تولید ناخالص ملی باقیمت‌های ثابت (سال پایه ۱۳۷۶) نمایش داده شده است. میزان تولید ناخالص داخلی باقیمت جاری در سال ۱۳۹۴ به ۱۱۶۷ هزار میلیارد تومان رسیده است.

روند سالانه تولید ناخالص داخلی ایران باقیمت ثابت سال ۷۶؛ هزار میلیارد ریال - مأخذ: مرکز آمار ایران

کاهش تولید از سال ۱۳۹۱ با شدت گرفتن تحریم‌ها آغاز شد؛ اقدامات جبرانی برای مهار آثار تحریم‌ها (تأسیس شرکت‌های بیمه کشتی، مدیریت منابع ارزی و واردات کالا و ...) فشارهای اولیه را کاهش داده و اقتصاد کشور تا حدی با شرایط تحریم‌ها تطبیق یافت.

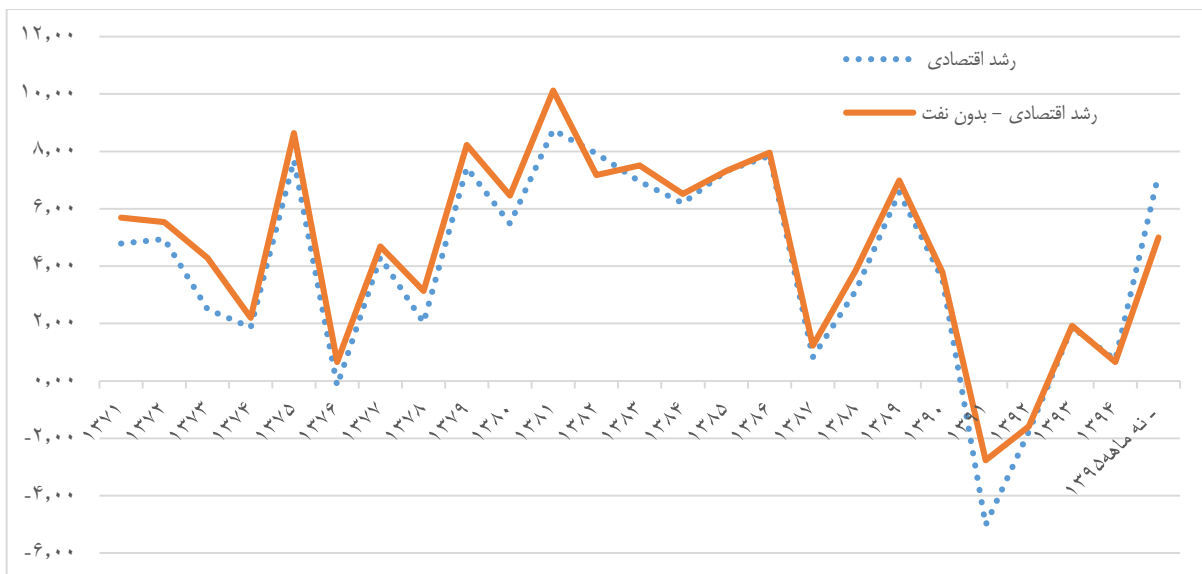
بعد از ۱۳۹۳ گلوگاه تولید از آثار مستقیم تحریم به مسائل دیگری منتقل شد؛ مسائلی که پس از سال ۱۳۹۳ باید حل می‌شدند، راه‌حل‌های آن‌ها و اقدامات دولت یازدهم در جدول زیر بیان شده است.

موضوع	مسائل: دلایل کاهش تولید از ۱۳۹۳	راه‌حل‌ها	اقدامات دولت یازدهم
مصارف و سرمایه‌گذاری	انتظار برای مشخص شدن شرایط سیاسی؛ این انتظار کاذب با تأکید بر تأثیر زیاد برجام در اقتصاد کشور ایجاد شد سود بالای سپرده‌ها و تسهیلات بانکی	کاهش نرخ سود سپرده‌ها و تسهیلات؛ اعطای تسهیلات بانکی به خانوارها؛ فعال کردن ساخت مسکن	دولت اقداماتی برای کاهش نرخ سود به صورت دستوری انجام داد که موفق نبود. دو کار اصلی دولت برای افزایش تقاضای خانوار تسهیلات خرید خودرو، کارت اعتباری بود. کار اول که ساده‌تر بود و ذینفعان قدرتمندی داشت انجام شد و کار دوم که مهم‌تر بود شکست خورد. با فعال کردن پروژه مسکن مهر، علاوه بر ایجاد اشتغال، تقاضا برای مصالح ساختمانی افزایش زیادی می‌یافت، اما دولت مسکن مهر را تضعیف کرده است.
مخارج دولت	در پی کاهش درآمد نفت، پروژه‌های عمرانی دولت کاهش یافت و به طور مستقیم و غیرمستقیم (از طریق تقاضای خانوار) تقاضا را کاهش داد.	فعال کردن پروژه‌های عمرانی از طریق واگذاری، فروش اوراق و منابع صندوق توسعه ملی	فروش اوراق مشارکت به دلیل ناکارآمدی نظام تأمین مالی موفق نبود. از منابع صندوق توسعه ملی برای پروژه‌های آب استفاده شد.
خالص صادرات غیرنفتی	رشد صادرات و کاهش واردات به‌کندی انجام شد.	اقداماتی متعددی برای افزایش صادرات و کنترل قاچاق باید انجام می‌شد که در بخش‌های بعدی توضیح داده شده است	دولت در این زمینه تعلل کرده و فرصت‌های بسیار خوبی را از دست داده است.

نکات مهم

- هرچند سرمایه‌گذاری پیش از سال ۱۳۹۰ کاهش یافته بود اما برای بازگرداندن میزان تولید ناخالص به سطح سال ۱۳۹۰، نیاز به سرمایه‌گذاری زیادی نبود و فقط باید تقاضای قبلی بازگردانده می‌شد.
- کاهش نرخ سود و تسهیلات بانکی به صورت درون‌زا با اصلاح نظام بانکی امکان‌پذیر بود. اولین اولویت‌های اصلاح اقتصاد ایران، اصلاح نظام بانکی و مالیاتی (برای تضعیف بازارهای سوداگرانه موازی تولید) است که معطل مانده است.
- افزایش تولید و رشد اقتصادی کشور، بیش از اینکه نیاز به سرمایه‌گذاری فیزیکی داشته باشد، نیاز به اصلاح ساختارها دارد که اتفاقاً باعث افزایش تاب‌آوری و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور می‌شود.

رشد اقتصادی، میزان تغییرات تولید ناخالص داخلی (با قیمت‌های ثابت؛ حذف اثر تورم) است. در نمودار زیر روند رشد اقتصادی نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، رشد اقتصادی فراز و نشیب‌های زیادی دارد: «در سالی که میزان تولید کمتر از سال قبل می‌شود، نرخ رشد کاهش یافته و بعد از یک یا دو سال نرخ رشد دوباره افزایش می‌یابد.»

رشد اقتصادی ایران با قیمت ثابت سال ۷۶ - مأخذ: مرکز آمار ایران

در جدول زیر نرخ رشد در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۵ نشان داده شده است.

نرخ رشد اقتصادی بدون نفت (درصد)	نرخ رشد اقتصادی		
۱,۱-	۱,۹-	با محاسبه بانک مرکزی	۱۳۹۲
۲,۵-	۵-	با محاسبه مرکز آمار	
۱,۹	۱۱,۶	با محاسبه بانک مرکزی	۱۳۹۵ -
۵	۷,۲	با محاسبه مرکز آمار	نهم‌ماهه

نکات مهم:

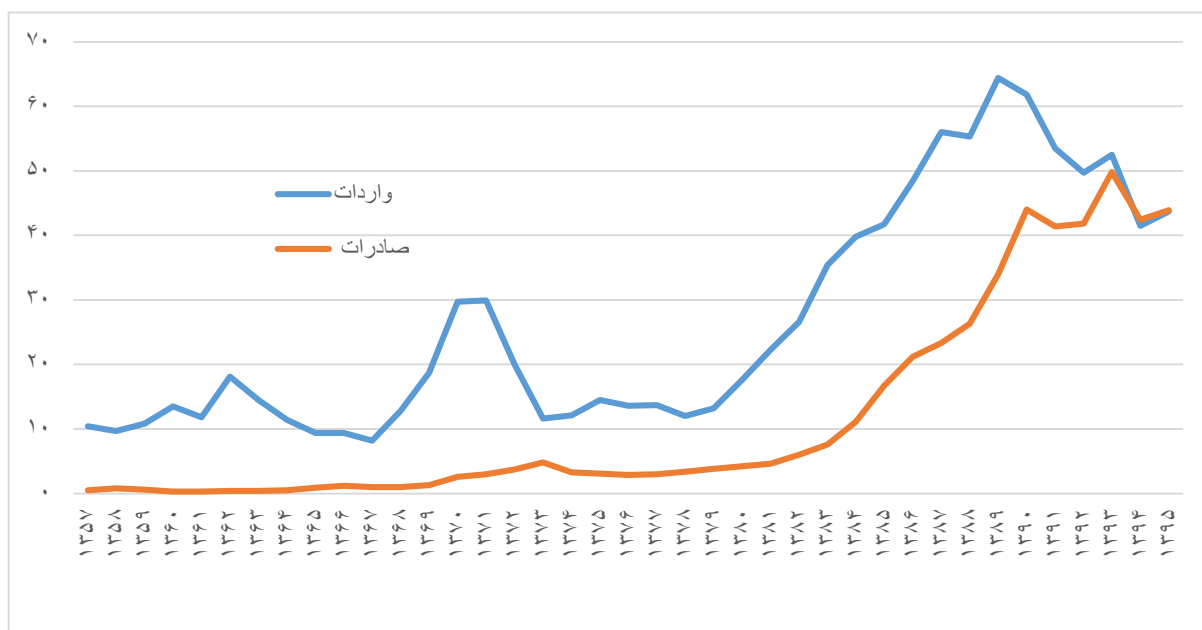
- کاهش و افزایش نرخ رشد در سال ۱۳۹۲ و ۱۳۹۵ تا حد زیادی مربوط به فروش نفت است نه فعالیت‌های اقتصادی. رشد فروش نفت، تنها به افزایش درآمد دولت و هزینه‌های دولتی منجر می‌شود که در دوره‌های بعدی باعث تحریک تقاضا می‌شود.
- رشد اقتصادی بدون نفت هم بوی نفت می‌دهد. در ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۴ صادرات خام یا با فراوری کم، رشد زیادی داشته‌اند (میعانات گازی ۵۶,۴٪، مواد معدنی ۴۱,۳٪، مواد بالادستی پتروشیمی: ۷,۵٪) و صادرات کالاهای صنعتی ۱۳۹۵ نسبت به سال قبل، کاهش شدیدی (منفی ۱۵٪) داشته است.
- پس از انقلاب اسلامی، کمترین نرخ رشد ۹,۵- درصد و در سال ۱۳۶۵ بوده است.

جمع‌بندی: تولید ناخالص داخلی از سال ۱۳۹۱ به دلیل آثار اولیه تحریم‌ها کاهش یافت اما از سال ۱۳۹۳ مسائل دیگری که قابل مدیریت تر بودند، گلوگاه تولید کشور شدند؛ هر چند تحریم‌ها تداوم یافت اما اگر راهبردهای کامل‌تری طراحی شده و راهبردهای طراحی شده به خوبی اجرا می‌شد، می‌توانستیم حداقل در سال ۱۳۹۴ به وضعیت سال ۱۳۹۰ برسیم؛ درحالی‌که در سال ۱۳۹۵ به سطح تولید سال ۱۳۹۰ نزدیک شده‌ایم. کاهش و افزایش نرخ رشد در سال ۱۳۹۲ و ۱۳۹۵ تا حد زیادی مربوط به فروش نفت است نه فعالیت‌های اقتصادی. همچنین باید توجه داشت که نرخ رشد، تغییرات نسبت به سال گذشته است و اگر وضع سال‌های قبل خراب باشد، با اندکی تغییر در تولید، رشد بالا نشان داده می‌شود؛ در تفسیر نرخ رشد باید دقت شود.

تجارت خارجی

روند صادرات و واردات کالا (بدون نفت خام، گاز طبیعی، بنزین، خدمات و قاچاق) در نمودار زیر نمایش داده شده است. حجم تجارت خارجی کشور (مجموع واردات و صادرات) از سال ۱۳۹۰ به بعد کاهش یافته است.

روند سالانه صادرات و واردات کالا؛ میلیارد دلار - مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در جدول زیر اطلاعات بیشتری از صادرات و واردات کالا در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ ارائه شده است.

تغییر ۹۵ نسبت به ۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۴	
۵۶,۴٪	۷,۳۲	۴,۶۸	میعانات گازی
۴۱,۳٪	۱,۳۹۹	۰,۹۹	مواد معدنی
۷,۵٪	۱۶,۴۱۹	۱۵,۲۷۳	فراورده‌های پتروشیمی
-۱۵,۵٪	۱۴,۴۹۶	۱۷,۱۶۵	کالاهای صنعتی
۱۲,۳٪	۰,۳۷۴	۰,۳۳۳	فرش و صنایع دستی
-۱,۷٪	۳,۹۲۲	۳,۹۸۸	فراورده‌های کشاورزی
۳,۵٪	۴۳,۹۳	۴۲,۴۲۹	کل
-۴,۱٪	۲۵,۹۵۵	۲۷,۰۷۷	واسطه‌ای
۹,۳٪	۸,۰۷	۷,۳۸۸	سرمایه‌ای
۱۵,۹٪	۶,۲۶۳	۵,۴۰۵	مصرفی
	۳,۳۹۶	۱,۶۶۹	سایر
۵,۲٪	۴۳,۶۸۴	۴۱,۵۳۹	کل

ترکیب صادرات و واردات کالا، میلیارد دلار؛ مأخذ: سازمان توسعه تجارت

تراز تجارت خارجی کشور در سال ۱۳۹۵ جدول زیر نشان داده شده است.

۱۳۹۵	
۰,۲۴	تراز تجاری بدون نفت خام، خدمات، قاجاق، واردات بنزین، واردات گاز طبیعی
-۳,۸	تراز تجاری بدون نفت خام، خدمات، قاجاق
-۲۴,۸	تراز تجاری بدون نفت خام

تراز تجاری (صادرات منهای واردات)، میلیارد دلار

نکات مهم در تدوین آمارهای تجارت خارجی کشور عبارت‌اند از:

۱. گمرک، میزان واردات بنزین و گاز طبیعی را آمارهای خود ثبت نمی‌کند. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۵، ۲ میلیارد دلار واردات بنزین و ۲ میلیارد دلار واردات گاز طبیعی داشته‌ایم.
۲. صادرات گاز طبیعی مایع شده و میعانات گازی که در سال ۱۳۹۵ حدود ۹,۵ میلیارد دلار (۲۱٪ کل صادرات) بوده است، به‌عنوان صادرات «غیرنفتی» لحاظ می‌شوند.
۳. صادرات و واردات خدمات (خدمات فنی مهندسی، گردشگری و ...) به‌دقت اندازه‌گیری نشده و معمولاً در آمارها نمی‌آیند.
۴. میزان قاجاق ورودی و خروجی با دقت کافی برآورد نمی‌شود. در برآورد حجم قاجاق، کم‌اظهاری قیمت کالاهای وارداتی در گمرک محاسبه نمی‌شود.

نکات مهم در روند تجارت خارجی کشور از این قرار است:

۱. در سال ۱۳۸۴، صادرات کالا کمتر از ۱۰ میلیارد دلار بوده که در سال ۱۳۹۰ به ۴۴ میلیارد دلار رسیده است؛ این روند نمایانگر ظرفیت‌های اقتصاد ایران است.
۲. در سال ۱۳۹۲ صادرات به ۴۱٫۸ میلیارد دلار کاهش یافت و واردات کالا حدود ۸ میلیارد دلار بیش از صادرات بوده است.
۳. در پایان سال ۱۳۹۵ با کاهش واردات و افزایش صادرات تراز تجارت خارجی کالا (با احتساب میعانات گازی بدون نفت، بنزین، گاز طبیعی وارداتی، خدمات و قاچاق) به اندازه ۲۴۰ میلیون دلار مثبت شده است. مثبت شدن این تراز برای نخستین بار در سه‌ماهه نخست سال ۹۲ اتفاق افتاد.
۴. در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۴ واردات مواد واسطه‌ای (به‌طور ویژه گندم) کاهش داشته و خام فروشی (میعانات گازی، مواد معدنی) افزایش یافته است. صادرات کالاهای صنعتی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال قبل، کاهش شدیدی (۱۵٪) داشته است.
۵. بیشترین صادرات کشور ما مواد خام نفتی و معدنی با فراوری کم بوده و بیشترین واردات، خوراک دام، خودرو و قطعات آن و مواد غذایی است. در سال ۱۳۹۵، از نظر وزنی میزان صادرات ایران نزدیک به ۱۳۰ میلیون تن بوده درحالی‌که میزان واردات تنها ۳۳ میلیون تن بوده است. این بدان معنی است که کالاهای وارداتی به‌طور میانگین ۴ برابر کالاهای صادراتی قیمت داشته‌اند.
۶. هدف صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۹۴، ۶۱ میلیارد دلار بوده که ۶۸ درصد آن (۴۲٫۴ میلیارد دلار) حاصل شد. در سال ۱۳۹۵ نیز هدف‌گذاری صادرات غیرنفتی ۵۰ میلیارد دلار در نظر گرفته شد و ۸۸ درصد آن (۴۴ میلیارد دلار) حاصل شد.
۷. از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۲ در مجموع ۴۰ میلیارد دلار واردات از چین انجام شده که متوسط سالانه آن ۵ میلیارد دلار در سال می‌شود، حال آنکه در طول سال‌های ۹۲ تا ۹۴ (سه‌ساله) بیش از ۳۰ میلیارد دلار کالا از چین وارد شده که میانگین آن حدود ۱۰ میلیارد دلار در سال بوده است.

برای کاهش وابستگی به فروش نفت و افزایش تعامل اقتصادی با سایر کشورها (که باعث کاهش امکان تحریم ایران می‌شود) باید حجم تجارت خارجی کشور با رعایت استقلال کشور، افزایش یابد
راهبردهای ارتقای تجارت خارجی کشور عبارت‌اند از:

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
۱	اعطای اعتبار خرید به واردکنندگان محصولات ایرانی از محل صندوق توسعه ملی (ایجاد مزیت خرید کالاهای ایرانی از طریق تسهیلات بانکی)	انجام نشده است.
۲	تسهیل فرایندها و مقررات و ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی از طریق راه‌اندازی دالان کسب‌وکار	اصلاحاتی در گمرک انجام شده اما در مجموع کار قابل ملاحظه‌ای در کل فرایند صادرات انجام نشده است.
۳	تقویت توانمندی بازاریابی	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
۴	تجارت ترجیحی با مناطق و کشورها و مبالغ تهاتری	این راهبرد با کشور ترکیه اجرایی شد اما به دلیل نقایصی که داشت، نتایج مطلوبی در پی نداشته است.
۵	تنوع مبادی واردات و مقصدهای صادرات	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
۶	مشروط کردن سرمایه‌گذاری خارجی به صادرات	این راهبرد در صنعت خودرو اجرا شده است.

۷	افزایش رقابت‌پذیری محصولات ایرانی (ارتقای کیفیت محصولات و کاهش قیمت تمام‌شده از طریق کاهش هزینه تأمین مالی، ارتقای کیفیت منابع انسانی و کارایی بازار کار، اعمال ضوابط و استانداردهای کیفی در یک برنامه زمان‌بندی شده و ...)	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
۸	ایجاد سامانه اطلاعات زنجیره تأمین برای کنترل کیفیت و ردیابی کالا	برای ردیابی جابجای کالا، سامانه‌هایی در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (مصوب ۱۳۹۲) پیش‌بینی شده‌اند که پس از گذشت چندین سال هنوز کامل نشده‌اند درحالی‌که این سامانه‌ها در مدت کمتر از یک سال قابل‌راه‌اندازی بودند.
۹	ردیابی مالی: ردیابی تراکنش‌ها پولی و ردیابی معاملات (از طریق نظام بانکی و سامانه مالیات)	علی‌رغم وجود سامانه‌های اطلاعاتی، از این امکان به‌خوبی استفاده نشده است.
۱۰	تقویت اقتصاد و اشتغال مرزی	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.

نکته مهم:

- برای جلوگیری از قاچاق کالا، ردیابی کالا و ردیابی مالی کافی است!

مثال‌ها:

۱. با برقراری ارتباط بین داده‌های گمرک و مالیات بر ارزش افزوده، کم‌اظهاری برای همه کالاهایی که مجموع حقوق گمرکی و سود بازرگانی آن‌ها کمتر از مالیات ارزش افزوده باشند، منتفی می‌شود و حتی بیش اظهاری خواهد شد، زیرا در غیر این صورت میزان پرداختی مالیات بر ارزش افزوده بیشتر از کاهش پرداختی بابت گمرک می‌شود. چنین کاری کمتر از دو ماه زمان می‌برد!
۲. کشور ما فرصت‌های بسیاری برای صادرات دارد. به‌عنوان مثال می‌توان به صادرات میوه و سبزی‌ها به روسیه (به‌ویژه در دوران تنش بین روسیه و ترکیه) و صادرات به عراق (با توجه به ارتباطات عمیق مذهبی) اشاره کرد که از آن‌ها استفاده نشده است.

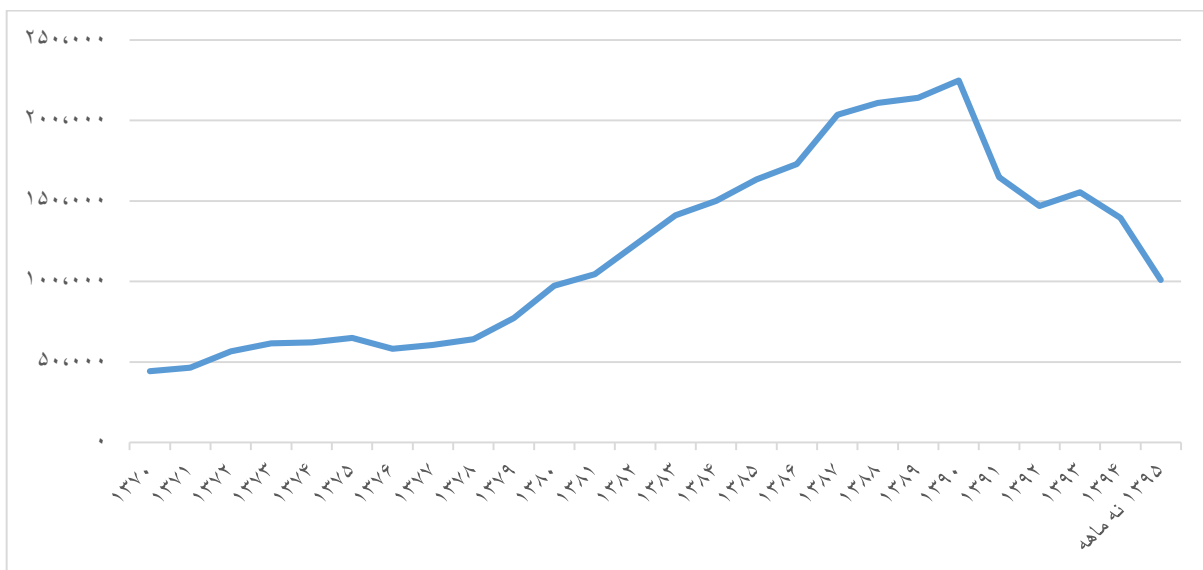
جمع‌بندی: جهش صادرات قبل از دولت یازدهم رخ داده است. مثبت شدن تراز تجارت خارجی کالا بعد از سال ۱۳۹۴، از طریق کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای و افزایش صادرات مواد خام (میعانات گازی و مواد معدنی) حاصل شده است؛ اگر صادرات و واردات خدمات، گاز، بنزین و قاچاق را در نظر بگیریم، تراز تجاری کشور بدون نفت مثبت نیست!

دولت امکانات و فرصت‌های زیادی برای افزایش صادرات و کاهش قاچاق داشته که به‌خوبی از آن‌ها استفاده نکرده است.

تشکیل سرمایه

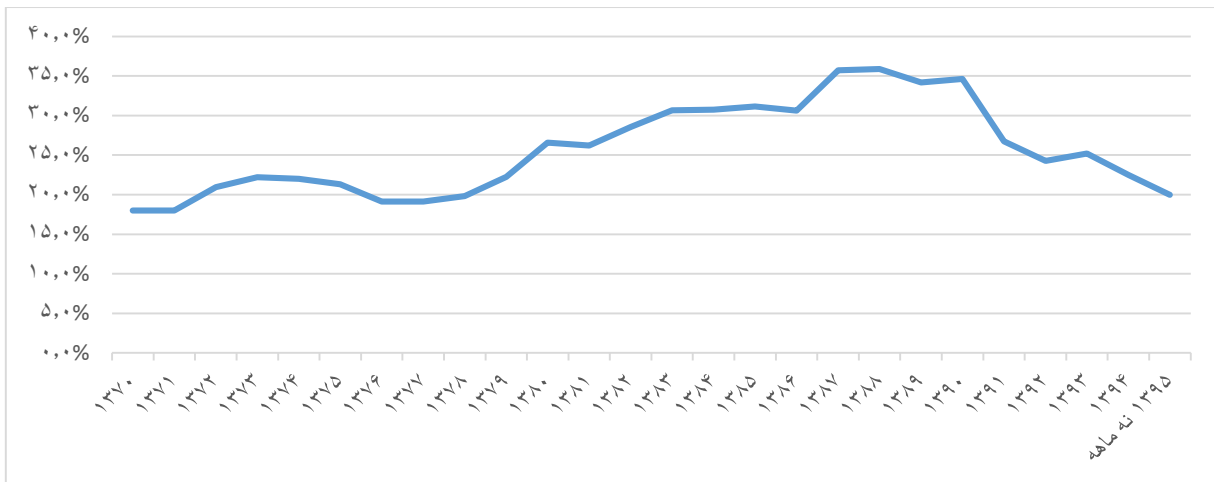
ظرفیت‌های ایجاد شده در حوزه‌های مختلف را می‌توان با رقم سرمایه‌گذاری بیان کرده و مقادیر آن‌ها را تجمیع کرد. تا سال ۱۳۹۰، هر سال سرمایه‌گذاری بیشتری در اقتصاد کشور انجام شده است. میزان تشکیل سرمایه در سال ۱۳۹۰ به ۱۳۵ هزار میلیارد تومان (با قیمت‌های جاری) رسید که ۵۲ هزار میلیارد تومان آن مربوط به سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات است.

در نمودار زیر روند تشکیل سرمایه در هر سال نمایش داده شده است.

روند سرمایه‌گذاری سالانه در ایران با قیمت ثابت سال ۷۶؛ هزار میلیارد ریال - مأخذ: مرکز آمار ایران

مهم‌تر از میزان سرمایه‌گذاری، سهم سرمایه‌گذاری از تولید است، هر چه این سهم بالاتر باشد، نشان‌دهنده افزایش قدرت اقتصادی کشور است. همچنان که در نمودار زیر مشاهده می‌شود، سهم سرمایه‌گذاری از کل تولید کشور در سال‌های ۸۷ تا ۹۰ حدود ۳۵ درصد بوده که بیشترین سهم سرمایه‌گذاری در ۲۵ سال گذشته است.

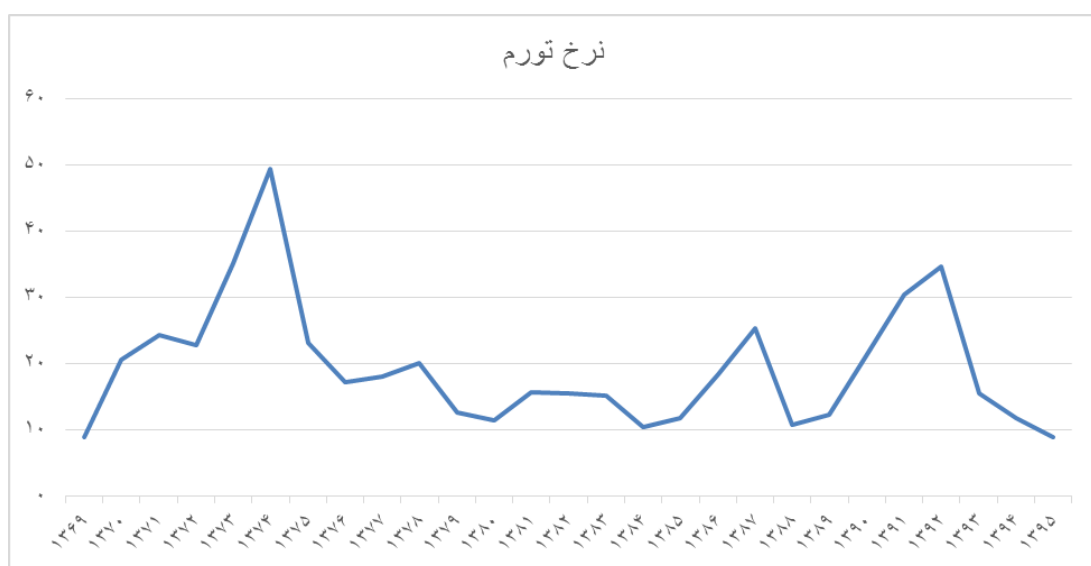

رشد سهم تشکیل سرمایه از تولید؛ درصد - مأخذ: مرکز آمار ایران

جمع‌بندی: تا سال ۱۳۹۰، هر سال سرمایه‌گذاری بیشتری در اقتصاد کشور انجام شده است. میزان سرمایه‌گذاری در سال ۱۳۹۴ کمتر از سال ۱۳۸۴ شده است. سهم سرمایه‌گذاری از کل اقتصاد کشور در سال‌های ۸۷ تا ۹۰ حدود ۳۵ درصد بوده که بیشترین سهم سرمایه‌گذاری در ۲۵ سال گذشته است.

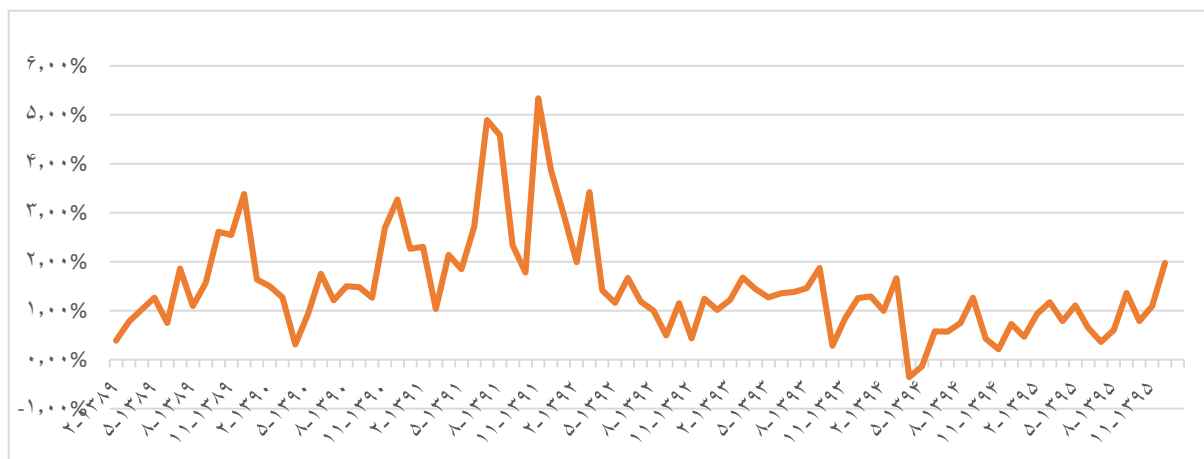
تورم

رشد نرخ تورم (نرخ تورم خانوارهای شهری) با محاسبه بانک مرکزی در نمودار زیر نمایش داده شده است؛ بیشترین نرخ تورم ایران در سال ۱۳۷۴ (۴۹,۴ درصد) و پس‌از آن در سال ۱۳۹۲ (۳۴,۷ درصد) بوده است. مرکز آمار ایران، تورم سال ۱۳۹۲ را ۳۲,۱ درصد محاسبه کرده است.

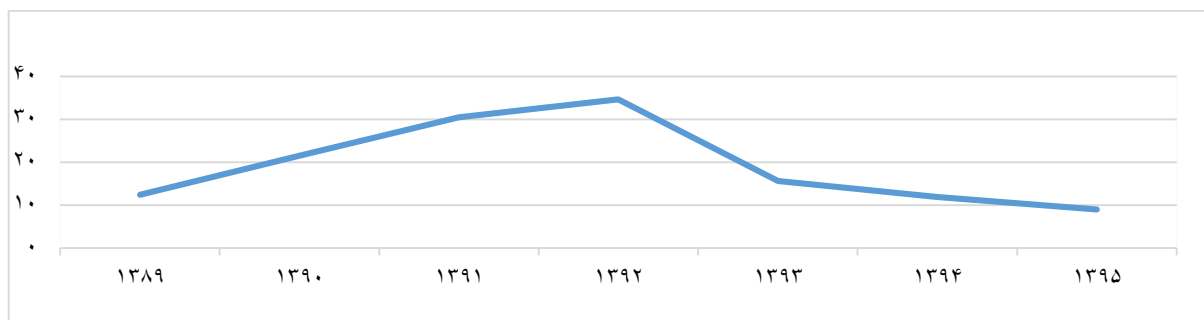

رشد نرخ تورم خانوارهای شهری؛ سال پایه ۱۳۹۰=۱۰۰ - مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

برای تحلیل بهتر نرخ تورم، تغییرات ماهانه شاخص قیمت‌ها از ابتدای سال ۱۳۸۹ تا پایان سال ۱۳۹۵ و همچنین نرخ تورم در این سال‌ها در نمودارهای زیر نمایش داده شده است.

تغییرات ماهانه شاخص قیمت‌ها - مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تغییرات نرخ تورم سالیانه ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۵- مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

روند تغییرات نرخ تورم به این شرح است:

۱. شاخص قیمت‌ها از اسفند سال ۱۳۸۹ در اثر اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها جهش داشته که بر نرخ تورم سال ۱۳۹۰ تأثیر گذاشته است.
۲. شاخص قیمت‌ها از اسفند ۱۳۹۰ و نیمه دوم سال ۱۳۹۱ افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است که بیشتر ناشی از آثار تحریم‌ها است؛ بنابراین شاخص‌های قیمت سال ۱۳۹۲ که تغییر زیادی نسبت به سال قبل داشته‌اند. تورم ۳۴٫۷ در سال ۱۳۹۲ عمدتاً ناشی از افزایش قیمت ارز، مشکلات انتقال پول و آثار روانی آن‌ها (انتظارات) است که در سال ۱۳۹۱ رخ داده بود.

۳. از اوایل سال ۱۳۹۲، تأثیرات تحریم بر نرخ تورم شروع به تخلیه شدن کرد و هزینه‌های تولید (به‌ویژه هزینه انرژی، نرخ ارز) افزایش زیادی نداشت؛ از طرف دیگر، تقاضا برای خرید محصولات کاهش یافت؛ و بنابراین شاخص قیمت‌ها افزایش اندکی داشته و نرخ تورم کاهش یافت.

۴. شاخص‌های قیمت سال ۱۳۹۱ (که افزایش یافته بودند) در محاسبه نرخ تورم سال ۱۳۹۲ در صورت کسر بوده و در محاسبه نرخ تورم سال ۱۳۹۳ در مخرج کسر قرار گرفته‌اند؛ بنابراین با توجه به تغییرات کمتر شاخص قیمت در سال ۱۳۹۳ نسبت به سال ۱۳۹۲، نرخ تورم سال ۱۳۹۳ بر اساس تعریف نرخ تورم کاهش یافته است.

۵. تورم نقطه‌به‌نقطه در حال افزایش است. نرخ تورم سال ۱۳۹۵، ۹٪ است؛ اما تورم نقطه‌به‌نقطه اسفند ۹۵ (تغییرات شاخص قیمت اسفند ۹۵ نسبت به اسفند ۹۴) ۱۱,۹٪ بوده است در بین گروه‌های مختلف، تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها به ۱۷,۸٪ و بهداشت و درمان به ۱۶,۹٪ رسیده که بیشترین مقادیر را دارند. نرخ تورم در حال افزایش است!

۶. افت وضعیت اقتصادی را در سال‌های جنگ تحمیلی و همچنین سال ۱۳۷۴ شاهد بوده‌ایم. تورم در سال ۱۳۷۴، به ۴۹,۴ درصد رسید، اما دولت مستقر دو سال فرصت داشت تا دولت را با نرخ تورم ۱۷ درصد و نرخ رشد ۰,۱۶- درصد به دولت بعدی تحویل دهد؛ مهم‌تر اینکه دولت هفتم، همان مدیران اقتصادی دولت ششم را بکار گرفت و بنابراین عملکرد دولت قبلی سیاه‌نمایی نشد.

راهبردهای کنترل تورم و اقدامات دولت در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبردهای کنترل تورم	اقدامات دولت یازدهم
۱	سیاست‌های پولی و مالی	سیاست‌های پولی و مالی دولت انبساطی بوده‌اند، نقدینگی افزایش یافته و مخارج دولت نیز زیاد شده است.
۲	اصلاحات ساختاری	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.

سؤال اینجاست که چرا نرخ تورم بعد از سال ۱۳۹۳ با اعمال سیاست‌های پولی و مالی انبساطی (که باعث افزایش تورم می‌شوند) و عدم اصلاحات ساختاری کاهش یافته است؟ چندان ناشی از اقدامات دولت نیست، و نرخ تورم به این دلایل کاهش یافته است:

۱. کاهش تقاضا: «سود بالای سپرده‌های بانکی (که نگهداری پول در بانک را توجیه‌پذیر می‌کند و مصرف را به تعویق می‌اندازد)، کاهش بودجه عمرانی دولت، کاهش سطح فعالیت‌های اقتصادی (مانند مسکن مهر) و انتظار و بلاتکلیفی مردم» باعث کاهش فشار تقاضا بر افزایش قیمت‌ها شده است.

۲. روش محاسبه: در محاسبه تورم، تغییرات متوسط شاخص قیمت ۱۲ ماه گذشته تقسیم بر متوسط شاخص قیمت‌های ۱۲ ماه قبل از آن می‌شود. بنابراین ماه‌هایی که شاخص قیمت بالایی داشته‌اند پس از ۱۲ ماه در مخرج کسر قرار می‌گیرند و مقدار تورم (بر اساس فرمول محاسباتی) خودبه‌خود کاهش می‌یابد.

لازم به ذکر است که بخشی از نقدینگی ایجادشده در کشور، ناشی از انباشت سپرده‌های بانکی و سود آن‌ها است که اگر این نقدینگی به‌درستی فعال نشود، باعث تورم شدید در آینده خواهد شد.

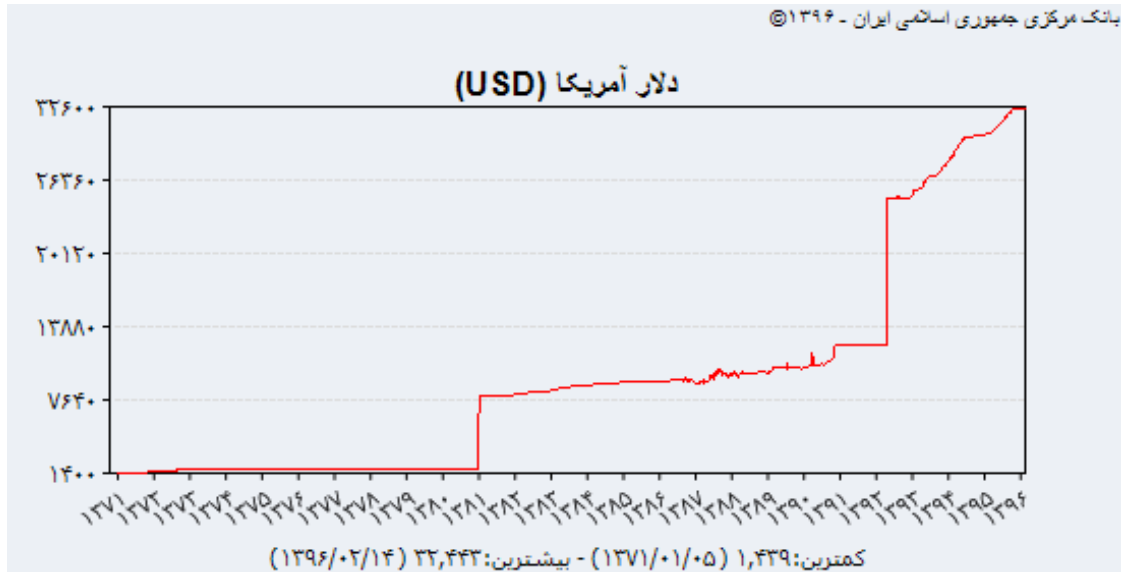
جمع‌بندی: افزایش تورم در سال ۱۳۹۲ ناشی از تحریم‌های سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ بود. دولت به قیمت تداوم رکود (جلوگیری از تأمین نیازها و کاهش تقاضا)، رشد شاخص قیمت‌ها را کند کرده است. به عبارت دیگر دولت نه تنها نتوانست رکود و تورم را باهم مهار کند بلکه، تعمیق رکود باعث کاهش تورم شده است. بخش زیادی از نقدینگی کشور فعلاً راکد است و اگر حرکت کند، تورم را افزایش خواهد داد. کاهش تورم در سال‌های اخیر با روش اصولی (اصلاح ساختارها و افزایش بهره‌وری) حاصل نشده و ناپایدار است. همچنین کاهش نرخ تورم، تا حدی زیادی مربوط به نحوه محاسبه نرخ تورم است.

یادآوری:

- نرخ تورم به مفهوم متوسط تغییر در سطح عمومی قیمت‌ها در یک دوره خاص است که بیانگر تغییر در هزینه پرداختی برای خرید سبد معینی از کالاها و خدمات مصرفی یا تولید سبد معینی از کالاها و خدمات است؛ بنابراین می‌توان تورم را برای اقشار مختلف (خانوارهای شهری، روستایی، دهک‌های هزینه‌ای و ...) و تولیدکنندگان، کالاهای صادراتی و وارداتی محاسبه کرد. نرخ تورم مشهور، نرخ تورم خانوارهای شهری است.
- محاسبه تورم بر اساس شاخص قیمت کالاها و خدمات محاسبه می‌شود؛ این شاخص یکی از بهترین معیارهای سنجش تغییر قدرت خرید پول به شمار می‌رود. نرخ تورم منتهی به هر ماه از محاسبه درصد تغییر متوسط شاخص قیمت در دوازده ماه منتهی به ماه موردنظر نسبت به دوره مشابه قبل به دست می‌آید؛ به عبارت دیگر، شاخص قیمت‌های دو سال گذشته برای محاسبه نرخ تورم در نظر گرفته می‌شوند. چنانچه ماه موردنظر اسفندماه باشد، به آن نرخ تورم سال موردنظر می‌گویند.
- سیاست‌های پولی شامل تغییر حجم نقدینگی و سیاست‌های مالی شامل تغییر نرخ مالیات و مخارج دولت است.

ارز

روند تغییرات نرخ دلار در نمودار زیر نمایش داده شده است.

روند تغییرات نرخ ارز - مأخذ: بانک مرکزی

قیمت دلار در چند مقطع زمانی در جدول زیر نشان داده شده است.

۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۶	۱۵ اردیبهشت ۳۹۵	۱۵ اردیبهشت ۳۹۴	۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۳	۱۵ آبان ۱۳۹۲	۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۲	
۳۲۴۰۰	۳۲۷,۳۰	۴۳۰,۲۸	۵۰۸,۲۵	۹۱۷,۲۴	۲۶۰,۱۲	مبادله‌ای (بانک مرکزی)
۳۷۵۰۰	۳۴,۵۰۳	۳۳,۲۵۱				آزاد (صرافی‌ها)

قیمت ارز مبادله‌ای و آزاد- ریال مأخذ: بانک مرکزی و معاملات ثبت‌شده در سامانه نظارت ارز (سنا) توسط صرافی‌های مجاز کل

روند تغییرات نرخ دلار به این شرح است:

۱. بعد از سال ۱۳۹۰ بازار ارز نوسانات شدیدی داشت. از سال ۱۳۹۲ بازار ارز روند نسبتاً با ثباتی را طی کرده است.
۲. از پاییز سال ۱۳۹۴ به بعد بازار ارز به تدریج شاهد نوساناتی بوده است، به طوری که در دی‌ماه ۱۳۹۴ بالاترین نرخ ارز بعد از ۱۳۹۲ ثبت شد (۳۶۷۳۳ ریال). این نوسانات را عمدتاً می‌توان ناشی از نوسانات بازار نفت و نیز اخبار سیاسی مرتبط با فرآیندهای اجرایی شدن برجام دانست.
۳. از سال ۱۳۹۵ و به طور مشخص از خردادماه بازار ارز به تدریج ملتهب شده و شاهد روندی صعودی در نرخ بازار غیررسمی دلار در برابر ریال بودیم، به طوری که در آذرماه ۱۳۹۵ متوسط نرخ دلار در بازار غیررسمی به ۳۸۶۸۰ ریال افزایش یافت.

دلایل افزایش قیمت دلار در سال ۱۳۹۵ عبارت‌اند از:

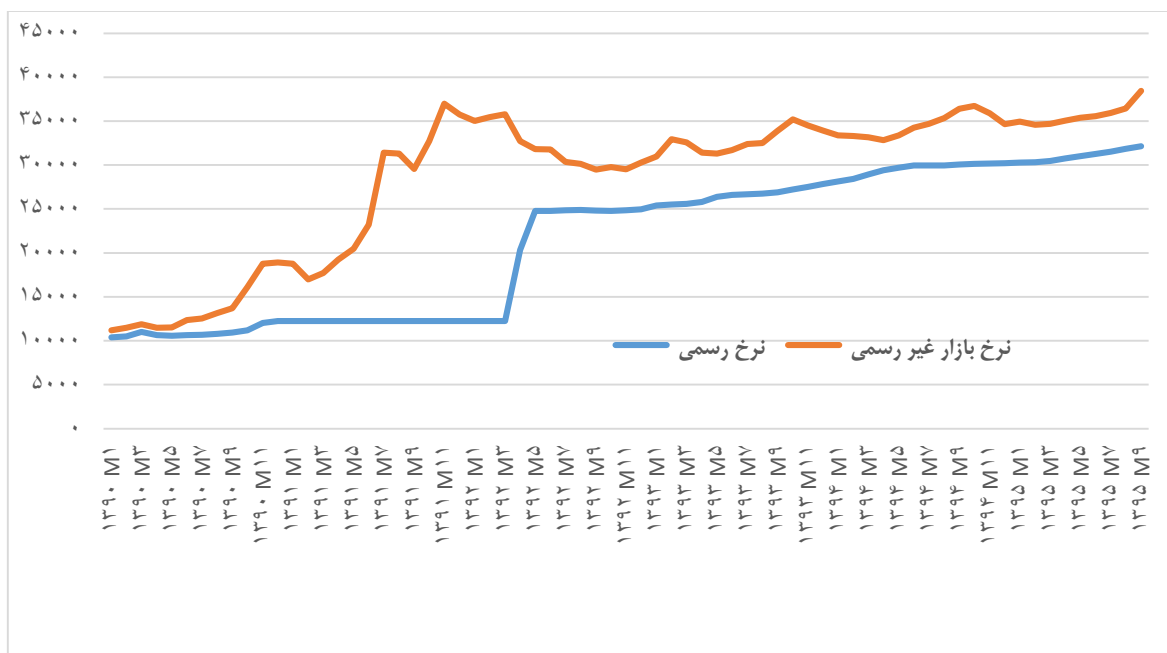
۱. مؤلفه‌های اقتصادی: رشد مزممن نقدینگی طی سال‌های گذشته، کاهش قیمت‌های نفت، کاهش نرخ سود بانکی و افزایش ارزش دلار در بازارهای جهانی

۲. مؤلفه‌های غیراقتصادی: نتایج انتخابات آمریکا، اعلام سیاست دولت مبنی بر یکسان‌سازی نرخ ارز تا پایان سال ۱۳۹۵، تقاضا برای مسافرت به عتبات عالیات در اربعین و اختلال در عرضه ارز توسط شرکت‌های پتروشیمی در بازار موجب افزایش تقاضای سفته‌بازانه برای نرخ ارز شده‌اند. باین‌حال باید توجه کرد که این عوامل همگی نقش ثانویه در افزایش نرخ ارز داشته‌اند و عوامل اقتصادی را باید علت زمینه‌ای و اصلی کاهش ارزش پول ملی دانست.

تبعات افزایش نرخ ارز عبارت‌اند از:

- افزایش نرخ تورم، افزایش میزان شکاف بین نرخ ارز رسمی و غیررسمی، افزایش هزینه واردات نهاده‌های تولید، بهبود رقابت‌پذیری کالاهای داخلی در مقابل کالاهای خارجی، افزایش درآمدهای دولت، افزایش ارزش دارایی‌های شرکت‌های بورسی در میان‌مدت.
- اثر نرخ ارز بر بهبود رقابت‌پذیری کالای داخلی موقت خواهد بود، زیرا با تداوم رشد نقدینگی و تورم مزمن در کشور، مجدداً هزینه‌های تولید در داخل افزایش‌یافته و رقابت‌پذیری قیمتی کالاهای داخلی مجدداً کاهش خواهند یافت.

یکی از چالش‌های جدی دولت در حال حاضر، یکسان‌سازی نرخ ارز و از بین بردن شکاف بین نرخ رسمی و غیررسمی ارز است. از جمله دلایل به تأخیر افتادن اجرای این سیاست می‌تواند اثرات تورمی آن و بی‌ثباتی احتمالی ناشی از اجرای این سیاست در بازار ارز باشد. هرچقدر فاصله نرخ رسمی و غیررسمی ارز بیشتر باشد، هزینه‌های اجرای سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز نیز بیشتر خواهد بود. لذا افزایش نرخ ارز در ماه‌های اخیر از این نظر موجب افزایش هزینه‌های اجرای این سیاست می‌شود.

نرخ ارز رسمی و غیررسمی؛ مأخذ: بانک مرکزی. سامانه نظارت ارز (سنا)

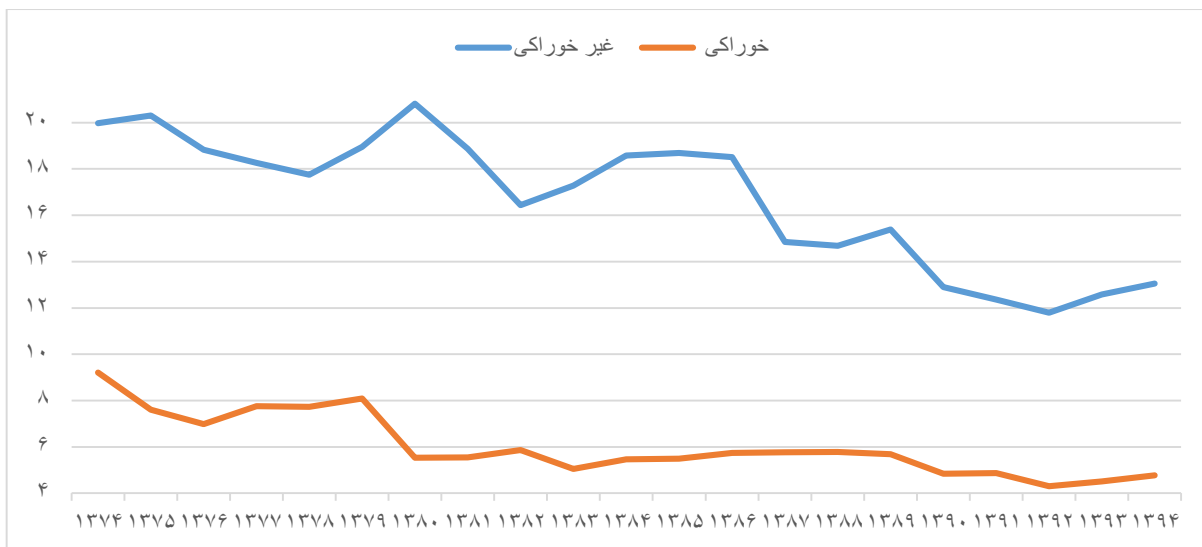
قیمت‌گذاری نرخ ارز باید بر اساس عملکرد واقعی اقتصاد انجام شده و وابستگی به دلار آمریکا حذف شود. راهبردهای کنترل قیمت ارز و اقدامات دولت در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبردهای کنترل ارز	اقدامات دولت یازدهم
۱	تک‌نرخی کردن ارز	نتیجه‌ای حاصل نشده است.
۲	افزایش عرضه ارزهای خارجی (از طریق افزایش صادرات غیرنفتی نسبت به واردات)	افزایش صادرات غیرنفتی اندک بوده است.
۳	حذف درآمد دولت از صادرات نفت (حذف تأثیرات تأمین بودجه از طریق دست‌کاری نرخ ارز)	وابستگی بودجه سال ۱۳۹۶ به نفت بیشتر شده است.
۴	پیمان‌های ارزی دو و چندجانبه برای مبادله با ارزهای ملی	به‌کندی پیگیری می‌شود
۵	راه‌اندازی بورس ارز	اقدامی نشده است.

جمع‌بندی: بعد از سال ۱۳۹۰ بازار ارز نوسانات شدیدی داشت. از سال ۱۳۹۲ بازار ارز روند نسبتاً با ثباتی را طی کرده است. برای مدیریت بازار ارز در سال ۱۳۹۱، ارز دونرخی شد که باید پس از کنترل آثار اولیه تحریم، ارز در سالی‌های بعد تک‌نرخ می‌شد. اما این اصلاح ساختاری انجام نشده است. دولت یازدهم اقدام مؤثری برای قیمت‌گذاری نرخ ارز باید بر اساس عملکرد واقعی اقتصاد (از طریق بورس ارز) و حذف وابستگی به دلار آمریکا انجام نداده است.

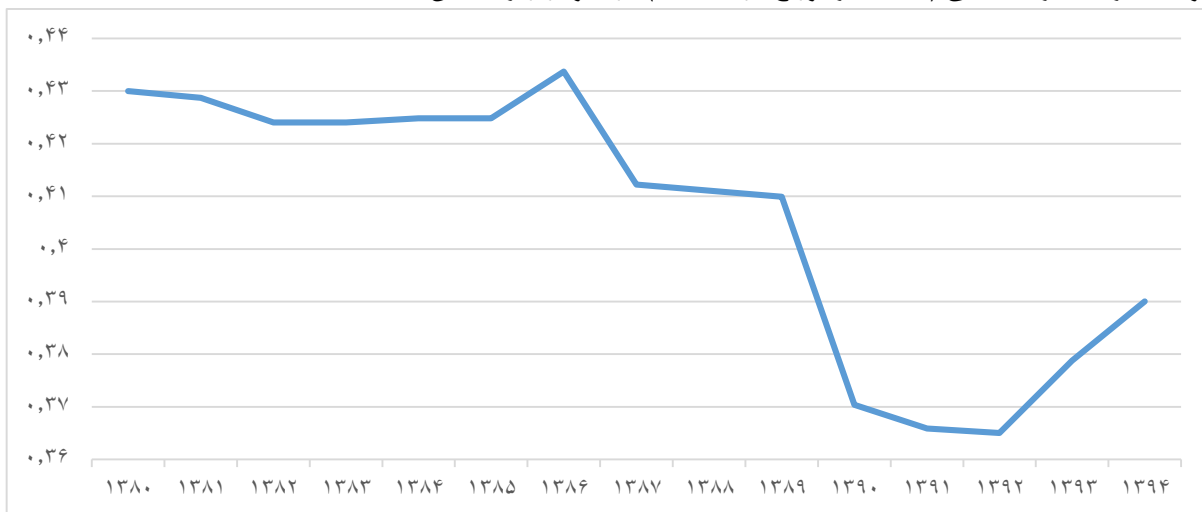
توزیع درآمد و رفاه اقتصادی خانوار

روند نسبت مخارج دهک دهم به دهک اول هزینه‌ای برای خانوارهای شهری در نمودار زیر به تفکیک هزینه‌های خوراکی و غیرخوراکی نمایش داده شده است.

روند نسبت مخارج دهک دهم به دهک اول هزینه‌ای برای خانوارهای شهری؛ مأخذ: مرکز آمار ایران

روند تغییرات ضریب جینی (که بیانگر توزیع درآمد است) در نمودار زیر نمایش داده شده است.

روند تغییرات ضریب جینی؛ مأخذ: بانک مرکزی

شاخص دیگری که برای سنجش نابرابری اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد، شاخص رفاه اجتماعی است که از ضرب درآمد سرانه در (ضریب جینی-۱) به دست می‌آید. بررسی آمار رسمی کشور نشان می‌دهد که اگرچه در دوره ده ساله قبلی، شاخص رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۱ به خاطر بهبود درآمد سرانه و کاهش ضریب جینی به‌طور محسوس به‌بهبود یافته است، اما در دوره ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴، شاهد کاهش مقدار شاخص رفاه اجتماعی هستیم. زیرا از یک طرف توزیع درآمد بدتر شده است (افزایش ضریب جینی) و از طرف دیگر درآمد سرانه کاهش یافته است.

روند تغییرات درآمد و هزینه خانوارها به این شرح است:

۱. خوشبختانه در ۲۰ سال گذشته توزیع درآمد و نسبت هزینه‌های دهک دهم به دهک اول بهبود قابل ملاحظه‌ای یافته است.

۲. در سال ۱۳۹۲، هزینه‌های خوراکی و دخانی بالاترین دهک، ۴,۳ برابر دهک پایین و هزینه‌های غیرخوراکی آن‌ها ۱۱,۸ برابر بوده است.
۳. بعد از سال ۱۳۹۲، توزیع درآمد و نسبت هزینه‌ها بدتر شده است.
- اقدامات ویژه‌ای که قبل از سال ۱۳۹۲ برای کاهش فقر و بهبود توزیع ثروت و درآمد انجام شد، عبارت‌اند از:
۱. سهام عدالت: بیش از ۴۰ میلیون نفر سهامدار سهام عدالت شدند. سید سهام عدالت شامل ۴۴۲ هزار میلیارد ریال از سهام ۶۳ شرکت سودآور مشمول واگذاری بود.
  ۲. واگذاری سهام ترجیحی به کارکنان بنگاه‌های مشمول واگذاری: ۴۸۲ میلیون سهم به ارزش ۱۲۴۰۸ میلیارد ریال به ۲۶۶۱۱۹ نفر از کارکنان شرکت‌های مشمول واگذاری، واگذار شده است.
  ۳. اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها
  ۴. توزیع منابع قرض‌الحسنه بانک‌ها: نسبت تسهیلات به سپرده‌های قرض‌الحسنه (با کسر سپرده قانونی) از ۲۹/۹ درصد در پایان سال ۱۳۸۳ به ۹۲/۸ درصد در اردیبهشت سال ۱۳۹۲ رسید.
  ۵. توجه به مناطق روستایی: اتمام برق‌رسانی به روستاهای بالای ۲۰ خانوار، تکمیل شبکه بهداشت روستایی، ارتقاء شاخص راه روستایی آسفالت و ...
  ۶. افزایش بیشتر حقوق کارکنانی که حقوق کمتری داشته‌اند.
  ۷. اجرای طرح مسکن مهر
  ۸. افزایش اشتغال در طرح‌های عمرانی، ساخت مسکن مهر و ...

کارهای باقی‌مانده برای کاهش فقر و نزدیک شدن به عدالت در ثروت و درآمد عبارت‌اند از:

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
۱	افزایش اشتغال: توانمندسازی ۳ میلیون نفر از افراد تحت پوشش سازمان‌های حمایتی برای کسب فرصت‌های شغلی توزیع متناسب فرصت‌های شغلی در مناطق کشور	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
۲	ساخت مسکن ارزان یا رایگان برای خانوارهای کم‌توان	دولت یازدهم طرح مسکن اجتماعی را از ابتدای دولت اعلام کرد اما در اواخر سال ۱۳۹۵ تازه آیین‌نامه آن مصوب شد و اقدامی انجام نشده است.
۳	پرداخت کمک و یارانه کافی به افراد نیازمند	کمک‌هزینه خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) و بهزیستی بر اساس قانون بودجه سال ۱۳۹۶ افزایش یافت. البته دولت با این مصوبه مخالف بود اما در آستانه انتخابات به سرعت آن را اجرا کرد.
۴	افزایش مشارکت‌های مردمی و هماهنگی آن‌ها در فعالیت‌های حمایتی (فراتر از پرداخت صدقه)	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
۵	اصلاح مأموریت‌ها و ساختار دولت؛ تجمیع، بازنگری و اصلاح ساختار نهادهای امدادگر در کشور.	اقدامی نشده است.
۶	گسترش بیمه (انواع بیمه‌ها و پوشش آن‌ها)	در طرح بیمه سلامت، اکثر افراد نیازمند به‌طور رایگان بیمه شدند.

جمع‌بندی: نسبت مخارج دهک دهم به دهک اول، ضریب جینی (توزیع درآمد) و رفاه اجتماعی تا سال ۱۳۹۲ روبه بهبود بوده و پس از این سال، روند نامطلوبی یافته است. مهم‌ترین اقدامات برای بهبود رفاه اقشار پایین جامعه، «افزایش اشتغال، کمک ویژه برای توانمندسازی و تأمین مسکن» است که دولت یازدهم در این موارد کار قابل‌ملاحظه‌ای انجام نداده است.

منابع مالی

منابع مالی برای انجام فعالیت‌های اقتصادی شامل منابع بازار سرمایه، نظام بانکی، صندوق توسعه ملی و منابع خارجی هستند. دولت ابزارهای متعددی برای جهت‌دهی این منابع دارد که باید از آن‌ها استفاده کند. علاوه بر این‌ها، بودجه به لحاظ منابع (مالیات، فروش نفت و درآمدهای اختصاصی) و مصارف تأثیر زیادی بر اقتصاد کشور می‌گذارد. هر چند فروش نفت بعد از سال ۱۳۹۰ کاهش یافته، اما کاهش فروش نفت نباید دلیلی کاهش فعالیت‌های اقتصادی کشور باشد، زیرا:

۱. با رویکرد خودسازمان‌دهی و مردمی کردن اقتصاد، دولت باید تا حد امکان فعالیت‌های تصدی‌گری خود را واگذار کرده و به اصلاح ساختارهای اقتصادی و کنترل حاکمیتی بپردازد.
۲. از سال ۱۳۸۹ بخشی از درآمد نفت به صندوق توسعه ملی واریز شده است. این منابع مانند یک ضربه‌گیر، نوسانات درآمد نفتی را برای تأمین مالی تولید را از بین می‌برد.
۳. دولت باید هزینه‌های خود را تا حد امکان به هزینه‌های اعمال حاکمیت کاهش داده و این هزینه‌های را از طریق مالیات و کارمزد (در ارائه برخی از خدمات) دریافت نماید.

لازم به ذکر است که دریافت مالیات سه کارکرد دارد: کسب درآمد، تنظیم اقتصاد، کسب اطلاعات از فعالیت‌های اقتصادی. متأسفانه کارکردهای تنظیمی و اطلاعاتی مالیات مغفول هستند. مالیات باید به سرعت جایگزین درآمد صادرات نفتی در بودجه شود.

جمع‌بندی: با توجه به ظرفیت بازار سرمایه، نظام بانکی و منابع صندوق توسعه ملی، کشور از منابع مالی بالقوه و بالفعل کافی برای برخوردار بوده اما دولت یازدهم نتوانسته آن‌ها را در راستای اولویت‌های کشور تقویت و هدایت کند. دولت یازدهم چاره کار را در سرمایه‌های خارجی دیده و به انتظار نشسته است! اصلاحات ساختاری بسیار مهمی (مانند مالیات بر ارزش افزوده و تدوین لایحه اصلاح قانون مالیات‌ها) قبل از دولت یازدهم انجام شده است. در حال حاضر مهم‌ترین کار در حوزه مالیات، اجرای کامل اصلاحیه قانون مالیات‌های مستقیم (مصوب ۱۳۸۴) و اجرای کامل سامانه الکترونیکی مالیات است. این کارها نیمه‌تمام مانده‌اند.

نظام تأمین مالی

نظام تأمین مالی کشور با چالش‌های متعددی مواجه است در حوزه پولی و بانکی، پایین بودن نسبت کفایت سرمایه بانک‌ها، بالا بودن مطالبات غیر جاری، نقض ابزارها و روش‌های نظارتی، بدهی بالای بانک‌ها به بانک مرکزی و بدهی بخش دولتی به بانک‌ها چالش‌های مهمی هستند. به دلیل عدم توازن منابع و مصارف بانک‌ها، بسیاری از آن‌ها به مرزهای بحران نزدیک شده‌اند. بازار سرمایه نیز توسعه کافی نیافته و جذابیت لازم برای سرمایه‌گذاران را ندارد. سهم صنعت بیمه نیز در نظام تأمین مالی کشور بسیار اندک است.

حجم نقدینگی در سال ۱۳۹۵ به بیش از ۱۲۵۰ تریلیون تومان رسیده، اما توزیع نقدینگی بین بخش‌های اقتصاد بسیار نامتناسب است. محدودیت نقدینگی، مسائل زیادی برای تولید و سرمایه‌گذاری ایجاد کرده است.

برای تحول نظام تأمین مالی باید چنین راهبردهای اجرایی شوند:

۱. ایجاد رقابت بین بانک‌ها برای کاهش نرخ سود تسهیلات
  - کاهش تقاضای تسهیلات از طریق حذف تقاضاهای مضاعف در زنجیره تأمین
  - افزایش منابع تسهیلات بانکی: الف) پرداخت بدهی‌های دولت از طریق انتشار اوراق خرید دین ب) کاهش سهم بانک‌ها از تأمین سرمایه ثابت و مصرف منابع آن‌ها برای تأمین سرمایه در گردش
۲. توسعه بازار سرمایه؛
  - توسعه ابزارهای مشتقه
  - تقویت شرکت‌های تأمین سرمایه و سرمایه‌گذار
  - تقویت شرکت‌های بیمه
  - شفافیت عملکرد شرکت‌های خصوصی به‌ویژه برای سهامداران (اجرای حاکمیت شرکتی)
۳. اصلاح عملکرد و ساختار نظام بانکی
  - کاهش سهم درآمد بانک‌ها از اعطای تسهیلات، افزایش سهم کارمزد خدمات بانکی در درآمدهای بانک
  - اجرای سخت‌گیرانه استانداردهای بانکی: ممنوعیت فعالیت مؤسسات مالی غیرمجاز، رعایت نسبت کفایت سرمایه، واگذاری سهام تمامی شرکت‌های متعلق به بانک‌های تجاری (به‌جز شرکت‌های خدمات مالی)، اصلاح روش‌های حسابداری در بانک‌ها و ...
  - ممنوعیت دریافت جریمه دیرکرد؛ اعمال محدودیت‌های اقتصادی برای اشخاص بدحساب
  - گسترش تسهیلات اعتبار خریدار به‌ویژه برای صادرات (فاینانس واردکنندگان محصولات ایرانی)
  - دریافت مالیات از سود سپرده‌گذاری در بانک‌ها
۴. تسهیل ضمانت
۵. محدوده کردن ورود منابع مالی بازارهای غیر مولد (مانند زمین، ارز، سکه و ...) از طریق دریافت مالیات‌های تنظیمی مانند مالیات بر عایدی سرمایه (CGT)

مهم‌ترین کار دولت یازدهم، اصلاح و اعمال استانداردهای حسابداری در بانک‌ها بوده است که اقدامی ضروری است؛ اما در سایر محورها، دولت اقدامی عملی انجام نداده است.

جمع‌بندی: وضعیت بانک‌ها و صندوق‌های بازنشستگی به لحاظ منابع و مصارف بحرانی است. دولت یازدهم در تحول نظام مالی کشور که اولین و ضروری‌ترین کار برای اصلاح اقتصاد کشور است پیشرفت اندکی داشته است.

صندوق توسعه ملی

صندوق توسعه ملی بر اساس سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری و قانون برنامه پنجم توسعه در سال ۱۳۹۰ تأسیس شد. طبق قانون در سال اول ۲۰٪ منابع حاصل از صادرات نفت (نفت خام، و میعانات گازی، گاز و فرآورده‌های نفتی) و ارزش صادرات تهاتری به صندوق واریز شده و هر سال ۳٪ سهم صندوق اضافه شده و در سال ۱۳۹۲ سهم صندوق به ۲۶٪ رسید.

در مردادماه ۱۳۹۲، که صندوق توسعه ملی به دولت یازدهم تحویل داده شد، منابع واریز شده به صندوق توسعه ملی (از محل سهم صادرات نفت، حساب ذخیره ارزی و درآمدهای صندوق) ۵۴,۶۰۹ میلیارد دلار بود. منابع، مصارف و مانده صندوق تا مرداد سال ۱۳۹۲ در جدول زیر ارائه شده است.

مانده		واریز شده به صندوق	
با کسر تعهدات قطعی	تخصیص		
۴۰	۳۳,۴۶۸	۵۴,۶۰۹	تا پایان مرداد ۱۳۹۲
	۴۲,۹۶	۷۵,۲۵۶	تا پایان سال ۱۳۹۵

منابع و مصارف صندوق توسعه ملی تا مرداد ۱۳۹۲؛ میلیارد دلار - مأخذ: گزارش صندوق توسعه ملی

نکات مهم:

- در آغاز دولت یازدهم، صندوق، بیش از ۴۰ میلیارد دلار موجودی داشته که ۳۱,۶ میلیارد دلار آن آزاد بوده است. در دولت یازدهم برخی از طرح‌های مصوب ابطال شده و منابع آن‌ها از حالت مسدودی خارج شده است. البته دوباره طرح‌های دیگری مصوب شده‌اند و مبلغ مسدودی افزایش یافته است. (مراحل دریافت تسهیلات از صندوق توسعه ملی به این ترتیب است که پس از تأیید بانک‌های عامل، مبلغ تسهیلات در بانک مرکزی در حساب صندوق توسعه ملی مسدود می‌شود و مالکیت آن همچنان برای صندوق باقی می‌ماند؛ پس از گشایش اعتباری اسنادی (آل سی) این مبالغ از حساب صندوق خارج می‌شود).
- لازم به ذکر است که دولت نهم، با منابع ذخیره‌های کمتری کار خود را آغاز کرد، موجودی حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۸۴، حدود ۱۰ میلیارد دلار بود

روند سهم صندوق توسعه ملی از درآمد نفت به این شرح است:

۱. در سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ سهم صندوق ۲۰٪ بوده است و از سال ۱۳۹۱، هر سال ۳٪ به این سهم افزوده شد.
۲. در سال ۱۳۹۳ دولت پیشنهاد کاهش سهم صندوق را داد که در مجلس نیز تصویب شد و بنابراین در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴، سهم صندوق توسعه ملی از صادرات نفت، ۲۰٪ باقی ماند.
۳. در سال ۱۳۹۵ که باید برنامه ششم آغاز می‌شد به علت عدم ارائه برنامه توسط دولت به مجلس، سهم صندوق همان ۲۰٪ ماند.
۴. دولت در لایحه بودجه ۱۳۹۶، سهم صندوق از درآمد صادرات نفت را دوباره ۲۰٪ پیشنهاد داد؛ اما مجلس طبق قانون برنامه ششم، این سهم را به ۳۰٪ افزایش داد.

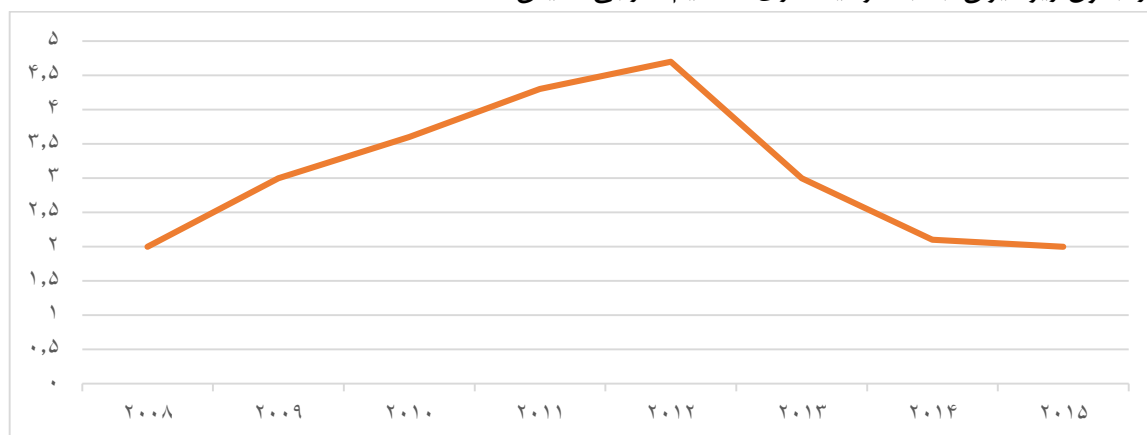
جمع‌بندی: دولت یازدهم صندوق توسعه ملی را با ۵۴ میلیارد دلار (که بخشی از آن به صورت تسهیلات پرداخت شده بود و با کسر تعهدات قطعی، ۴۰ میلیارد دلار) موجودی تحویل گرفت. در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که در شرایط اوج تحریم و محدودیت منابع ارزی کشور بودیم، سهم صندوق کاهش نیافت اما از سال ۱۳۹۳، سهم صندوق توسعه ملی از نفت کاهش یافت؛ اگر روند پیش‌بینی شده در قانون ادامه می‌یافت، در پایان سال ۱۳۹۶ سهم صندوق به ۳۷٪ می‌رسید درحالی‌که اکنون به ۳۰٪ خواهد رسید و دولت می‌خواست آن را تا حد ۲۰٪ کاهش دهد!

در دولت یازدهم، وابستگی کشور به فروش نفت بیشتر شده است.

سرمایه‌های خارجی

منابع مالی خارجی به صورت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تسهیلات اعتباری (فاینانس و ...) و استقراض خارجی (قرض گرفتن دولت ایران) تأمین می‌شود.

در جدول زیر میزان جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نمایش داده شده است.

روند سالانه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی؛ میلیارد دلار - مأخذ: آنکتاد

نکات مهم درباره سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی عبارت‌اند از:

۱. در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به‌رغم تشدید تحریم‌ها، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ترتیب ۴,۱ و ۴,۸۵۰ بوده است.
۲. پس از برجام (دی ۱۳۹۴) تا پایان سال ۱۳۹۵، ۱۳ میلیارد دلار پروژه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تصویب شده است، که برخی از آن‌ها (معادل ۵ میلیارد دلار) فعال شده و ۱,۲ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری انجام شده است.
۳. پروژه‌های مصوب در صورت عدم فعال شدن پس از ۶ ماه باطل می‌شوند و اکنون روند انصراف و ابطال، تندتر از روند تصویب است.
۴. کل تجهیز منابع مالی از خارج در سال ۱۳۹۱ شامل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، استفاده از منابع مؤسسات مالی بین‌المللی و فاینانس‌ها بالغ بر ۹,۲۵ میلیارد دلار بوده است. در طول دوره دولت نهم، عملکرد فاینانس خارجی به میزان ۴,۴ میلیارد دلار بوده است، این رقم در دولت دهم به ۵,۹ میلیارد دلار افزایش یافته است.
۵. از ابتدای انقلاب اسلامی تا ابتدای سال ۱۳۸۴، حدود ۱۳ میلیارد دلار و از ابتدای سال ۱۳۸۴ تا سه ماه اول سال ۱۳۹۲، حدود ۲۵ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انجام شده است.

برای اولین بار پس از انقلاب اسلامی، دولت یازدهم روند استقراض از یک دولت خارجی را آغاز کرد؛ در وسط بررسی لایحه اصلاح قانون بودجه سال ۱۳۹۵، نماینده‌ای نزدیک به دولت پیشنهاد گرفتن ۵ میلیارد دلار وام از روسیه را مطرح و با پشتیبانی رئیس مجلس به تصویب رساند. این اولین باری بود که در تاریخ انقلاب اسلامی است که مجلس مجوزی برای استقراض دولت از کشورهای خارجی صادر می‌کند. در گذشته وام‌هایی تحت عنوان فاینانس برای پروژه‌ها و قراردادهای اخذ شده بود اما اینکه مجلس راسا مجوز دریافت وام را به دولت بدهد برای اولین بار انجام شد. مطابق اصل ۸۰ قانون اساسی دولت برای استقراض خارجی باید به مجلس لایحه داده و دلایل توجیهی خود را برای وام گرفتن بیان نموده و نحوه پرداخت آن و ضرورت گرفتن وام را تشریح می‌کند. استقراض خارجی از کشورها در دنیا امری مطلوب نیست. بانک جهانی تأسیس شد تا دولت‌ها از بانک جهانی وام بگیرند نه از کشوری خاص که وام‌دار آن کشور شود.

جمع‌بندی: در سخت‌ترین سال تحریم (۱۳۹۱) بیشترین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را داشته‌ایم که ۴,۸۵ برابر سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۹۵ است! سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نمی‌تواند سهم بالایی در ایجاد اشتغال داشته باشد.

بدهی خارجی

روند بدهی خارجی ایران در جدول زیر نشان داده شده است.

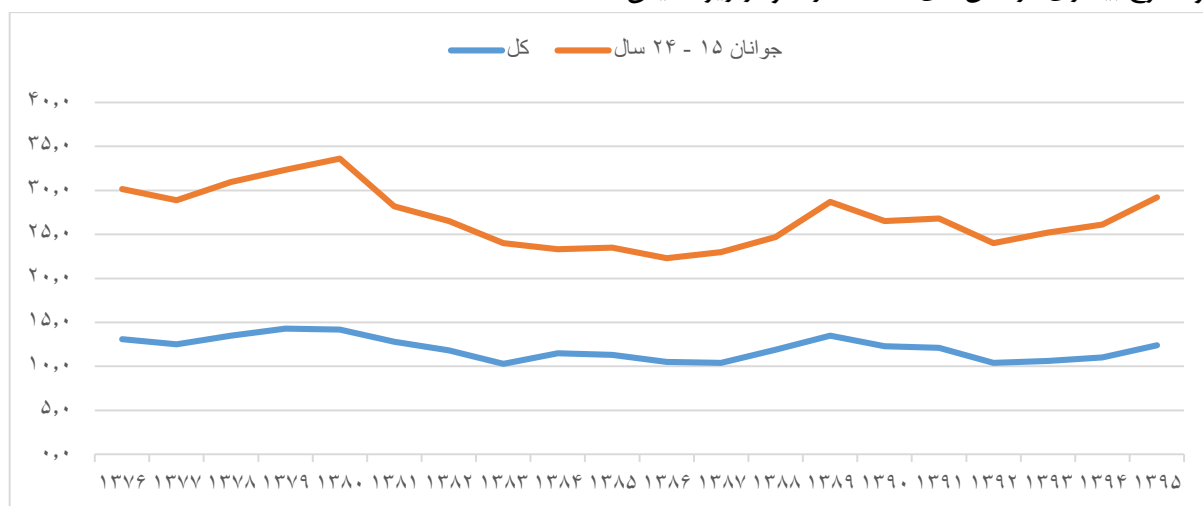
پایان دولت ششم	پایان دولت هشتم	پایان دولت دهم
۱۷,۷	۲۳	۸,۴

در سال ۱۳۹۱ توانایی کشور در بازپرداخت بدهی‌های خارجی به نحو چشمگیری افزایش یافته؛ به گونه‌ای که نسبت بازپرداخت اصل و بهره بدهی‌های خارجی کشور به صادرات کالا و خدمات از حدود ۲۴ درصد در سال ۱۳۸۴ به کمتر از ۱۳ درصد در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته است. این در شرایطی است که ارزش صادرات کالایی (شامل نفت و گاز) کشور در سال ۱۳۹۱ به دلیل تحریم‌های خارجی بیش از ۳۲ درصد کاهش یافته است.

جمع‌بندی: بدهی خارجی کشور در ابتدای دولت یازدهم بسیار کمتر از بدهی دولت در پایان دولت ششم و هشتم بوده است. بدهی خارجی ایران، در مقایسه با سایر کشورها، بسیار پایین است.

منابع انسانی؛ اشتغال

روند نرخ بیکاری در سال‌های گذشته در نمودار زیر نمایش داده شده است.

روند نرخ بیکاری - درصد؛ مأخذ: مرکز آمار ایران

نکات مهم در مورد نرخ بیکاری و اشتغال عبارت‌اند از:

۱. از سال ۱۳۹۲ نرخ بیکاری افزایش یافته است؛ که بیشتر ناشی از افزایش جمعیت فعال است.
۲. نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۵، ۱۲٫۶ درصد بوده است. بیکاری معمولاً با میانگین نرخ بیکاری بیان می‌شود؛ اما باید توجه داشت که ممکن است تفاوت زیادی بین نرخ‌ها بیکاری بین شهرستان‌ها، گروه‌های سنی، گروه‌های تخصصی و... باشد. بنابراین علاوه بر تعیین هدف برای میانگین نرخ بیکاری، باید برای پراکندگی نرخ بیکاری به تفکیک شهرستان‌ها و گروه‌های سنی نیز هدف‌گذاری شود. در جدول زیر نرخ بیکاری سال ۱۳۹۵ در سنین مختلف نمایش داده شده است.

سن	نرخ بیکاری	سن	نرخ بیکاری
۱۰ - ۱۴	۶,۷٪	۴۴ - ۴۰	۵,۰٪
۱۵ - ۱۹	۲۵,۰٪	۴۹ - ۴۵	۵,۰٪
۲۰ - ۲۴	۳۱,۹٪	۵۴ - ۵۰	۵,۱٪
۲۵ - ۲۹	۲۳,۹٪	۵۹ - ۵۵	۴,۹٪
۳۰ - ۳۴	۱۳,۰٪	۶۴ - ۶۰	۲,۲٪
۳۵ - ۳۹	۷,۰٪	۶۵ و بیشتر	۱,۹٪

۳. نرخ بیکاری در مناطق مختلف نیز بسیار متفاوت است. به عنوان مثال نرخ بیکاری در استان سمنان ۸٪ و در استان کرمانشاه ۲۰٪ است، تفاوت نرخ بیکاری در بین شهرهای استان سمنان نیز بسیار زیاد است.

۴. بیش از ۲ میلیون نفر (۹,۵٪) از شاغلان در تابستان ۱۳۹۵ دارای شغل ناقص بوده‌اند.

۵. بیکاری فارغ‌التحصیلان، آشکارترین نمود بیکاری در کشور است که باید به‌طور ویژه مورد توجه باشد. برای اشتغال فارغ‌التحصیلان از یک طرف باید فرصت‌های شغلی و از طرف دیگر آمادگی احراز مشاغل را برای فارغ‌التحصیلان را افزایش داد.

برای غلبه بر مسئله بیکاری باید ۶ میلیون شغل جدید ایجاد شده و تفاوت نرخ بیکاری بین شهرها و گروه‌های سنی کاهش یابد.

ضرورت ایجاد ۶ میلیون شغل به این شرح است:

- ۴,۶۵ میلیون شغل خالص برای کاهش نرخ بیکاری به حدود ۸٪ (با توجه به افزایش جمعیت و نرخ مشارکت نیروی کار)

- ۱,۳۵ میلیون شغل برای کاهش اشتغال ناقص و جایگزینی شغل‌های از بین رفته یا ناپایدار

در اسناد برنامه ششم، ایجاد ۴,۷ میلیون شغل خالص جدید تا پایان سال ۱۴۰۰ پیش‌بینی شده است. در لایحه دولت؛ نرخ بیکاری برای سال ۱۴۰۰، ۷ در صد پیش‌بینی شده است. هدف مصوب مجلس: ۸,۶٪ (هشت و شش دهم در قانون برنامه ششم) است که برای رسیدن به نرخ بیکاری ۸,۶ درصد، باید ۴,۳ میلیون شغل خالص ایجاد شود.

راهبردهای افزایش اشتغال و اقدامات دوت یازدهم در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
۱	افزایش تقاضای محصول: افزایش صادرات، کاهش واردات و قاچاق، افزایش سرمایه‌گذاری، افزایش مصارف خانوار	دولت در افزایش تقاضای محصول علی‌رغم اقداماتی که انجام داد موفقیت اندکی داشت.
۲	افزایش عرضه محصول: ارتقای زیرساخت‌های نهادی (بهبود فضای کسب‌وکار)، تأمین منابع مالی، سرمایه‌گذاری برای ایجاد ظرفیت‌های جدید و جبران استهلاک، افزایش توانمندی بنگاه‌های اقتصادی	دولت برای بهبود محیط کسب‌وکار اقدام مؤثری انجام نداده است. در طرح رونق تولید، منابع موجود نظام بانکی به ۲۱ هزار واحد تولیدی تخصیص داده شد، هرچند این کار ضروری بود اما مهم‌تر این بود که ظرفیت نظام بانکی کشور ارتقا می‌یافت.

۳	افزایش کارایی بازار کار از طریق راه‌اندازی سامانه مشاغل	کار قابل‌ملاحظه‌ای انجام نشده است درحالی‌که افزایش کارایی بازار کار، زمینه اشتغال حداقل ۱۰٪ از بیکاران را فراهم می‌کند.
۴	ارتقای آمادگی منابع انسانی؛ تشویق دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی برای تربیت نیروی انسانی متناسب با نیازهای بازار کار از طریق رتبه‌بندی و اعطای بودجه و امتیازات بر اساس رتبه ایجاد مراکز توسعه فردی (ارائه دوره‌های آموزشی تکمیلی، ارائه خدمات مشاور و ...) این مراکز یکی از مؤلفه‌های دالان کسب کار هستند. پرداخت بخشی از کارمزد به‌کارگیری فارغ‌التحصیلان	تنها کار مؤثر، طرح کارورزی است که از سال ۱۳۹۶ آغاز شده است.

راهبردهای اصلاح عرضه و تقاضا، باید متوازن باشند؛ از یک طرف باید برای محصولاتی که تولید می‌شود، تقاضا وجود داشته باشد و از طرف دیگر تا مقدار موردنظر، محصول عرضه شود. منابع مالی موردنیاز برای ایجاد ۶ میلیون اشتغال جدید و نحوه تأمین آن‌ها در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	منابع	مبلغ (میلیارد تومان) متوسط سالیانه	روش تأمین
۱	سرمایه در گردش	۵۰۰۰۰	بانک‌های تجاری (با توجه به پرداخت بدهی‌های دولت به بانک‌ها از طریق اوراق خرید دین)
۲	سرمایه ثابت برای ایجاد ظرفیت‌های جدید	۷۰۰۰۰	۲۱ هزار میلیارد تومان آورده سرمایه‌گذار ۲۰ هزار میلیارد تومان بانک‌ها ۱۵ هزار میلیارد تومان بازار سرمایه ۱۴ هزار میلیارد تومان صندوق توسعه ملی
۳	یارانه برای اشتغال ۲۰۰ هزار نفر از فارغ‌التحصیلان	۲۰۰۰	بودجه دولت

نکات مهم در محاسبه منابع موردنیاز عبارت‌اند از:

۱. ظرفیت‌های خالی زیادی در اقتصاد کشور وجود دارد و برای ایجاد اشتغال، نیاز به سرمایه‌گذاری زیادی نیست.
۲. ساختار تولید باید تغییر یافته و به سمت محصولات با ارزش افزوده بالا و سرمایه‌گذاری کم سوق یابد.
۳. منابع موردنیاز برای ایجاد اشتغال در داخل کشور قابل تأمین است؛ البته از سرمایه‌گذاری خارجی باید استقبال کرد.

برای ایجاد رونق؛ باید زیرساخت‌ها را آماده کرده و بر اینرسی (سکون و لختی) موجود غلبه کرد. غلبه بر اینرسی با تحریک تقاضای داخلی و خارجی از طریق تسهیلات بانکی امکان‌پذیر است. تقاضای مردم برای محصولات ساخت داخل

را باید با تسهیلات بانکی ارزان قیمت و سهل الوصول و صادرات را با تأمین مالی واردکنندگان محصولات ایرانی باید افزایش داد. البته این کار گام اول رونق اقتصاد است و باید سایر زیرساختها (مانند دالان کسب و کار، اصلاح عملکرد نظام بانکی و ...) فراهم شود تا فعالیت‌های اقتصادی را به سرعت مناسب برساند.

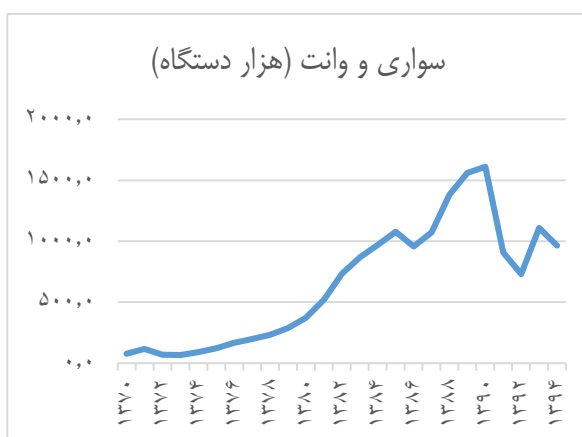
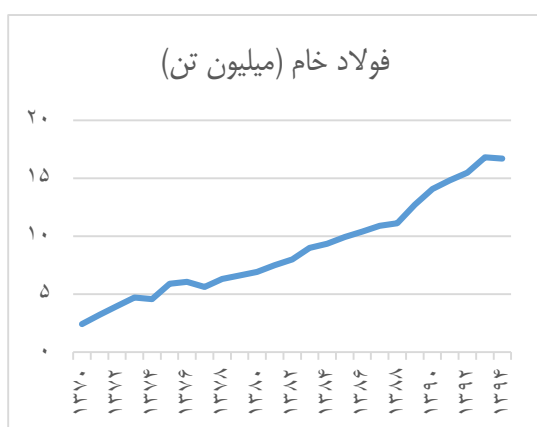
جمع‌بندی: تا پایان سال ۱۴۰۰ باید ۶ میلیون شغل جدید (۴,۷ میلیون شغل خالص) ایجاد شود. ایجاد این تعداد شغل با منابع مالی داخلی امکان‌پذیر است؛ دولت یازدهم در حالی این هدف را غیرممکن می‌داند که در مستندات برنامه ششم (که توسط خود دولت تدوین شده) و لایحه دولت ایجاد ۴,۷ میلیون شغل خالص هدف‌گذاری شده بود. در قانون برنامه ششم ایجاد اشتغال کمتر از پیشنهاد دولت در نظر گرفته شده و دولت موظف به ایجاد ۴,۳ شغل خالص شده است.

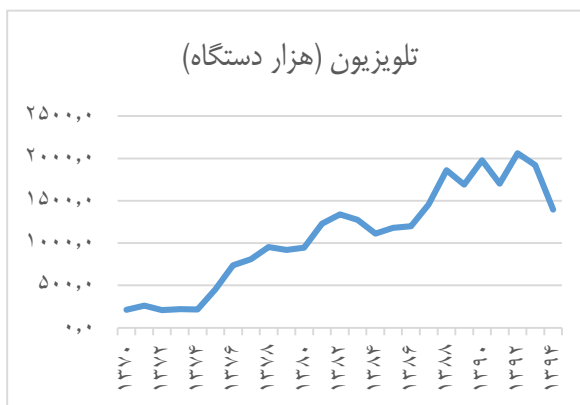
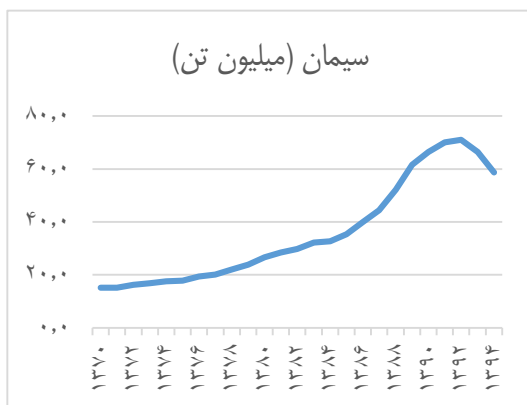
یادآوری:

- در بین افراد شاغل (با تعریفی که مبنای محاسبه نرخ بیکاری است) تعدادی دارای اشتغال ناقص هستند. اشتغال ناقص شامل تمام شاغلانی است که زمان اندازه‌گیری، حداقل یک ساعت در هفته شاغل بوده‌اند اما به دلایل اقتصادی نظیر رکود کاری، پیدا نکردن کار با ساعت کار بیشتر، قرار داشتن در فصل غیر کاری و... کمتر از ۴۴ ساعت کار کرده و خواهان و آماده برای انجام کار بیشتر هستند. در واقع این افراد را باید بیکار محسوب کرد.

صنعت ساخت کالا

روند تولید چهار محصول در نمودارهای زیر نشان داده شده است.

روند تولید محصولات صنعتی دربردارنده چند نکته مهم است:

۱. تا سال ۱۳۹۰، روند تولید در اکثر محصولات افزایشی بوده و از سال ۱۳۸۴ به بعد، شتاب تولید افزایش می‌یابد.
۲. پس از سال ۱۳۹۰ مقدار تولید اکثر محصولات کاهش یافته است.
۳. مقادیر تولید در قبل از سال ۱۳۹۰، از یک طرف بیانگر ظرفیت تولید و از طرف دیگر بیانگر میزان تقاضا است.

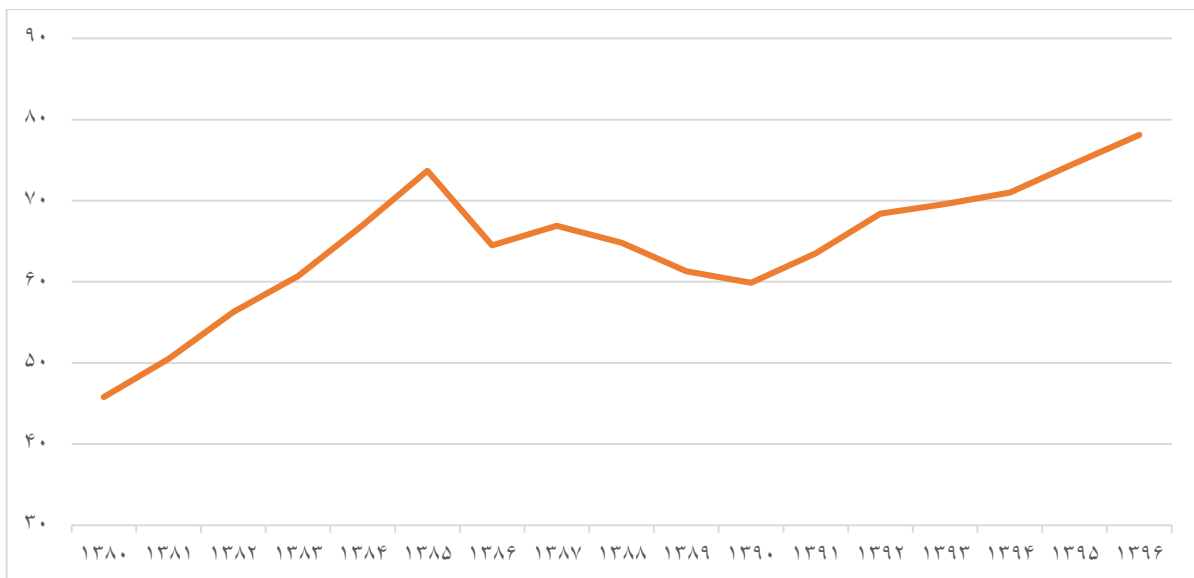
دولت یازدهم، در حالی مدیریت کشور را به عهده گرفت که بسیاری از زیرساخت‌های کشور آماده شده بود. به‌عنوان مثال در اوایل دهه ۸۰، ایران واردکننده سیمان بود و پروژه‌های عمرانی کشور به علت کمبود سیمان متوقف می‌شد. در حالی که در سال ۱۳۹۲، ظرفیت تولید سیمان به حدود ۸۰ میلیون تن رسید و ما صادرکننده سیمان بودیم. کارخانه سیمان یکی از صنایع سرمایه‌بر است و احداث هر واحد چندین سال طول می‌کشد.

جمع‌بندی: روند افزایش تولید تا سال ۱۳۹۰ و کاهش تولید برخی از محصولات سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰، بیانگر ظرفیت‌های قابل استفاده در اقتصاد ایران است. البته، ساختار تولید کشور باید اصلاح شده و در راستای اولویت‌های تولید و صادرات باشد؛ متأسفانه در سال‌های اخیر شاهد تمرکز بر اولویت‌ها نیستیم.

انرژی

نفت، گاز و برق مهم‌ترین حوزه‌های بخش انرژی هستند. در نمودارهای زیر روند مصرف بنزین و ظرفیت تولید برق به‌عنوان نمونه نمایش داده شده است.

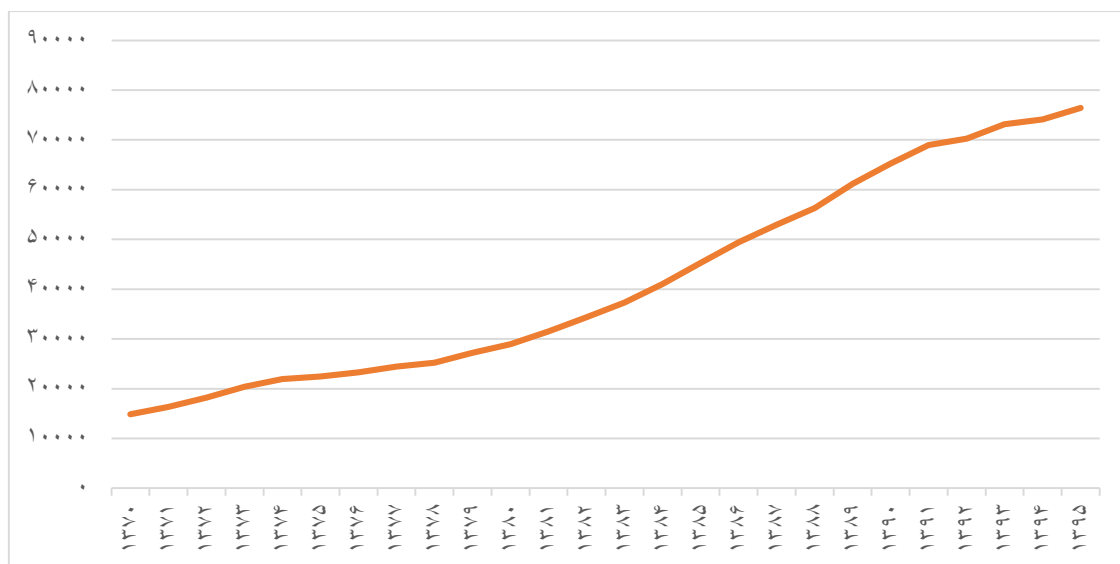
روند مصرف روزانه بنزین، میلیون لیتر در روز

موارد مؤثر در کاهش مصرف بنزین تا سال ۱۳۹۰ عبارت‌اند از:

۱. از رده خارج شدن خودروهای فرسوده
۲. گازسوز کردن خودروها
۳. سهمیه‌بندی سوخت از تیرماه ۱۳۸۶
۴. مدیریت قیمتی و سیاست‌های غیر قیمتی و سهمیه‌بندی در سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۴
۵. اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها از سال ۱۳۸۹ و افزایش قیمت بنزین غیر سهمیه‌ای

نکات مهم در روند مصرف بنزین به این شرح است:

۱. تا سال ۱۳۹۰، مصرف بنزین علی‌رغم افزایش تعداد خودروها رو به کاهش است.
۲. پس از سال ۱۳۹۰ با اینکه تولید خودرو کاهش یافته، اما مصرف بنزین رو به افزایش است.

رشد ظرفیت نامی نیروگاه‌های کشور، مگاوات؛ مأخذ گزارش‌های وزارت نیرو

نکات مهم در روند ایجاد ظرفیت تولید برق به این شرح است:

۱. از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۱ ایجاد ظرفیت‌های نیروگاهی رشد بالا و پیوسته‌ای داشته‌اند.
۲. ایران رتبه چهاردهم ظرفیت تولید برق در دنیا را دارد.

قیمت‌گذاری نادرست انرژی و مشخص نبودن سبد انرژی کشور در بخش تولید و مصرف، باعث عدم امکان سرمایه‌گذاری مطمئن توسط بخش خصوصی در بخش‌های مختلف این زنجیره شده است. یارانه در زنجیره تأمین انرژی پراکنده بوده که باعث کاهش بهره‌وری و ایجاد محدودیت برای ورود بخش خصوصی به تولید و عرضه انرژی شده است. راهبردهای اصلاح ساختار مدیریت و قیمت‌گذاری انرژی و اقدامات دولت در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
۱	محدود شدن تصدی دولت به فروش نفت خام و گاز	واگذاری پالایشگاه‌ها، نیروگاه‌ها، و پخش فراورده‌های نفتی تا حدی انجام شده اما هنوز دولت مداخله زیادی در حوزه نفت و گاز دارد.
۲	فروش نفت در بورس انرژی	اوایل سال ۹۳ بود که عرضه نفت خام در بورس انرژی کلید خورد، اما به دلیل قیمت بالای نفت عرضه‌شده، مورد استقبال خریداران واقع نشد.
۳	تعیین سیاست‌های بلندمدت برای پیش‌بینی پذیر شدن قیمت حامل‌های انرژی تعیین قیمت منطقه‌ای برای گاز طبیعی برای رقابتی شدن سرمایه‌گذاری در زنجیره‌های پایین‌دستی گاز و ایجاد ارزش‌افزوده برای این حامل	انجام نشده است.
۴	پشتیبانی از ایجاد پالایشگاه‌های نفت کوچک	انجام نشده است.
۵	راه‌اندازی کامل بازار برق	انجام نشده است.
۶	واگذاری شرکت‌های توزیع برق و گاز	انجام نشده است.
۷	حذف یارانه در زنجیره تأمین انرژی	انجام نشده است.

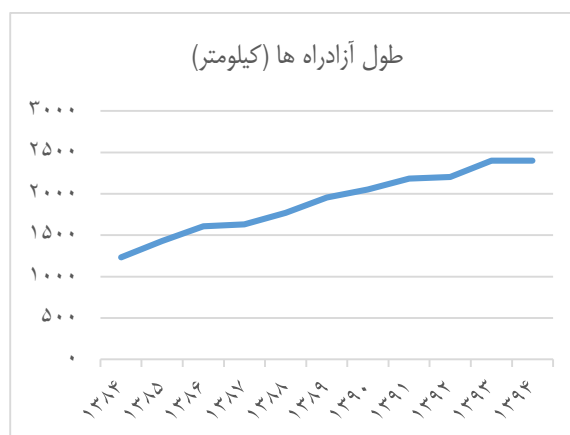
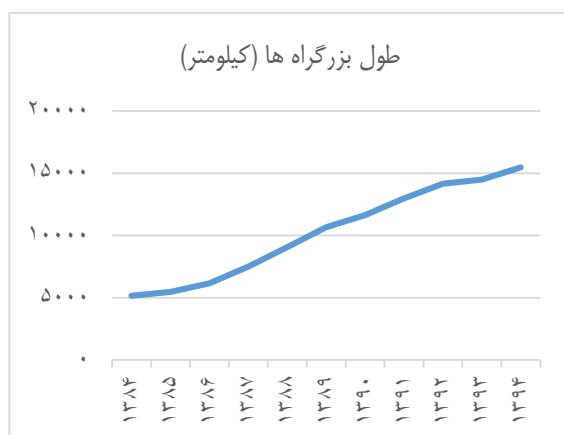
عرضه نفت در بورس، به‌عنوان یکی از شیوه‌های متنوع‌سازی فروش نفت و گاز، گامی در راستای اقتصاد مقاومتی محسوب می‌شود. علاوه بر این، می‌تواند به فروش ریالی نفت و تأثیرگذاری ایران در معادلات بازار جهانی نفت منجر شود.

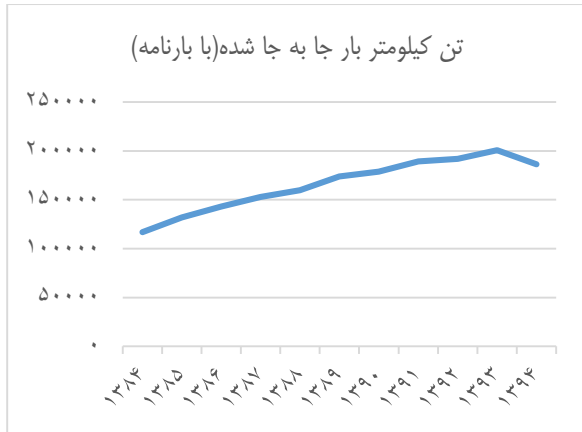
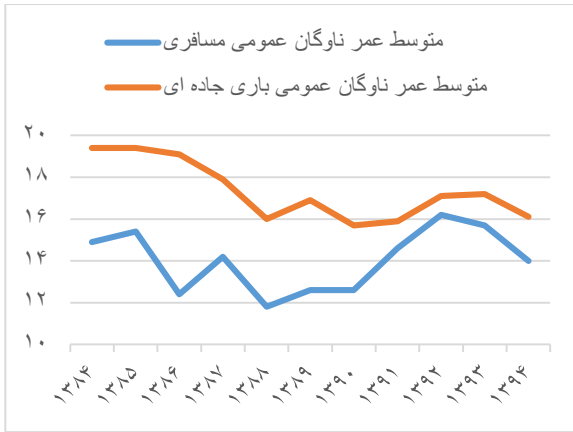
جمع‌بندی: تا سال ۱۳۹۲ ایجاد زیرساخت‌های حوزه انرژی (نیروگاه‌ها، پالایشگاه‌ها و ...) روند مطلوبی داشته است. در دولت یازدهم، پروژه‌های نفت و گاز پیشرفت کمی داشته است. هدفمندی یارانه‌ها که در سال ۱۳۸۹ اجرا شد، اصلاح ساختاری بسیار مهمی بود که ائتلاف و قاچاق انرژی را کاهش داد و تأثیرات مهمی بر کاهش آلودگی هوا و افزایش سطح فناوری در صنایع و محصولات تولیدی داشت. اگر هدفمندی یارانه‌ها اجرا نمی‌شد، فشار تحریم‌ها در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ شدت بیشتری می‌یافت. در دولت یازدهم، اصلاح ساختاری مهم در بخش انرژی انجام نشده است.

حمل و نقل

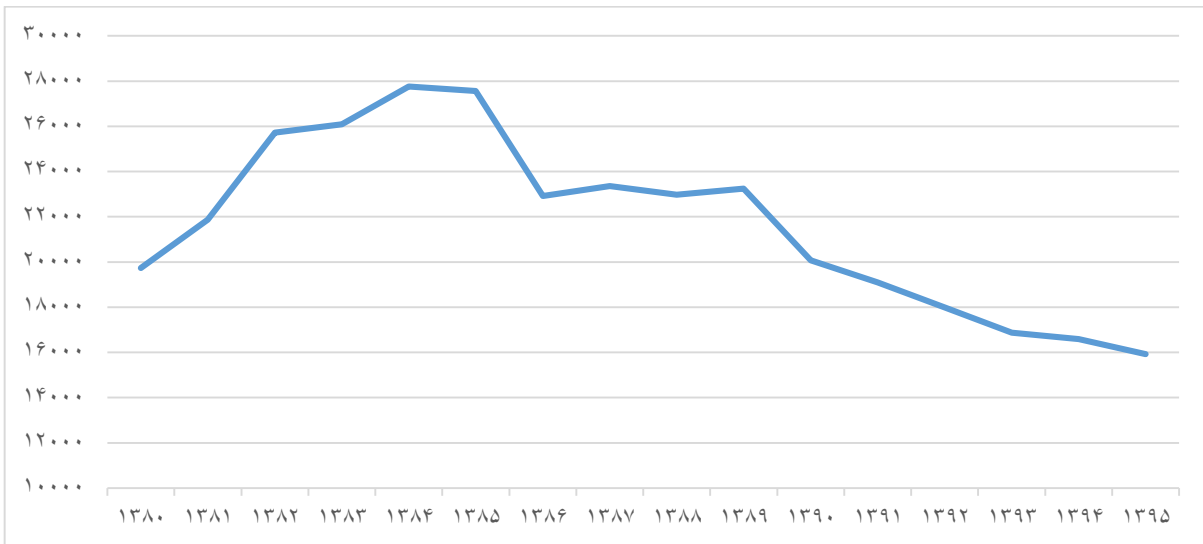
وضعیت حمل و نقل را با میزان جابجایی بار و مسافر، زیرساخت‌ها (جاده، ریل، بندر، فرودگاه و وسایل نقلیه) و ایمنی می‌توان سنجید.

در نمودارهای زیر برخی روند برخی از زیرساخت‌ها و جابجایی بار نشان داده شده است.

در نمودار زیر روند تلفات در حوادث رانندگی درون و برون شهری نشان داده شده است.

روند تلفات در حوادث رانندگی درون و برون شهری؛ مأخذ: پزشکی قانونی

شاخص‌های تلفات و مصدومیت در حوادث رانندگی در جدول زیر نمایش داده شده است.

۱۳۵۴	۱۳۹۲	۱۳۸۴	
۱۵۹۳۲	۱۷۹۹۴	۲۷۷۵۵	تلفات
۳۳۳۰۶۶	۳۱۵۷۱۹	۲۷۴۲۷۵	مصدومین
۵,۱	۶,۷	۱۸,۵	کشته به ۱۰۰۰۰ وسیله نقلیه
۱۹,۹	۲۳,۴	۴۰,۲	کشته به ۱۰۰۰۰۰ نفر جمعیت

روند تلفات و مصدومیت در بردارنده نکات زیر است:

۱. روند تلفات تا سال ۱۳۸۴ سعودی بوده و از این سال نزولی می‌شود.

۲. روند کاهش تلفات از سال ۱۳۹۲ به بعد کند شده است. طبق قانون حمل و نقل و سوخت باید در سال به ۱۲۰۰۰ کشته در سال ۹۵ (۱۵ کشته در ۱۰۰۰۰۰ جمعیت) می‌رسیدیم.

اقداماتی که قبل از سال ۱۳۹۲ انجام شده که باعث کاهش سوانح بوده عبارت‌اند از:

۱. تصویب آیین‌نامه راهنمایی و رانندگی در سال ۱۳۸۴ و اجرای آن
۲. افزایش جرائم
۳. نوسازی خودروهای فرسوده
۴. هماهنگی بین بخشی (عضویت پلیس در ستاد تبصره ۱۳، ستاد سوخت و...)
۵. تخصیص منابع مالی برای خریدی تجهیزات و هوشمندسازی سامانه‌های پلیس راهور
۶. تصویب آیین‌نامه مدیریت ایمنی و سوانح رانندگی و تعیین تکالیف ۱۴ دستگاه دولت
۷. تصویب قانون رسیدگی به تخلفات رانندگی در سال ۱۳۸۹
۸. تجهیز شهرها و جاده‌ها به سامانه‌های ثبت تخلف
۹. جداسازی مسیر رفت و برگشت در مسیرهای پرتردد و افزایش طول بزرگراه‌ها از ۲۵۰۰ در سال ۱۳۸۴ به ۱۲۵۰۰ در سال ۱۳۹۲ و آزادراه از ۷۰۰ به ۲۷۰۰

راهبردهای کاهش سوانح و اقدامات دولت در جدول زیر بیان شده است:

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
۱	تأمین تجهیزات مدیریت ترافیک در راه‌های بین شهری و درون شهرها	نیاز به توجه بیشتر دارد.
۲	نوسازی ناوگان فرسوده و نایمن عمومی بار و مسافر	روند مطلوبی ندارد.
۳	ایجاد مجتمع‌های خدماتی-رفاهی و استراحتگاه بین‌راهی در جاده‌ها	روند مطلوبی ندارد.
۴	اصلاح هندسی معابر و راه‌ها و رفع نقاط حادثه‌خیز	
۵	آموزش عمومی مردم	

جمع‌بندی: زیرساخت‌های حمل و نقل روند افزایش داشته‌اند. از سال ۱۳۹۲ به بعد تعداد ناوگان حمل و نقل کاهش یافته و میانگین سن آن‌ها افزایش یافته است. جابجایی بار و مسافر نیز بعد از سال ۱۳۹۲ کاهش یافته است. روند کاهش تلفات رانندگی بسیار خوب بوده اما بعد از سال ۱۳۹۲ کند شده است.

علم و فناوری

در دوران حاضر، علم، فناوری و نوآوری پیش به‌عنوان پیشران‌های مهم توسعه اقتصادی شناخته می‌شوند. سیاست‌گذاران به‌طور فزاینده‌ای علاقه‌مند به توسعه سیاست‌هایی برای تضمین تداوم علم، فناوری و نوآوری در جهت پشتیبانی توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال می‌باشند. دانش، نوآوری و فناوری، تولیدکننده قدرت رقابتی بوده و برای موفقیت بنگاه‌ها موردنیاز است.

برخی از دستاوردهای علم فناوری تا سال ۱۳۹۲ عبارت‌اند از:

۱. افزایش صادرات محصولات دانش‌بنیان از ۱۶۱ میلیون دلار در سال ۸۴ به ۹۱۱ میلیون دلار در سال ۹۱
۲. ارتقای رتبه جهانی ایران در فناوری نانو از ۳۵ به ۸
۳. ارتقای رتبه جهانی ایران در زیست‌فناوری از ۳۳ به ۱۴
۴. ارتقای رتبه جهانی ایران در میکروالکترونیک از ۲۷ به ۲
۵. پیوستن ایران به کلوپ فضایی و قرار دادن موفقیت‌آمیز ماهواره در مدار زمین
۶. رونمایی از ماهواره‌برهای سفیر ۱ و سفیر ۲ و رونمایی از ماهواره‌های امید، رصد، نوید، ناهید و...
۷. پرتاب و بازیابی موفقیت‌آمیز کاوشگر پیشگام با یک موجود زنده (میمون) به ارتفاع بیش از ۱۲۰ کیلومتری
۸. تکمیل چرخه سوخت هسته‌ای
۹. تولید ۱۲ رادیو دارو برای مصارف پزشکی
۱۰. کاهش روند خروج دارندگان مدال المپیادهای معتبر علمی (ملی و بین‌المللی) از کشور از ۳۶ درصد به ۲۳ درصد
۱۱. کاهش روند نفرت برتر آزمون سراسری ورود به دانشگاه‌ها از ۳۳ درصد به ۱۷ درصد

اقداماتی که برای دستیابی به این نتایج انجام شده‌اند، عبارت‌اند از:

۱. ایجاد معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور در جهت ارتقای همکاری دانشگاه و صنعت بر مبنای تأکیدات رهبر معظم انقلاب
۲. تصویب نقشه جامع علمی کشور به‌عنوان مهم‌ترین سند بالادستی توسعه علم و فناوری کشور
۳. تصویب اسناد ملی فناوری‌های راهبردی (فناوری نانو، زیست‌فناوری، علوم شناختی، هوافضا، گیاهان دارویی و طب سنتی، سلول‌های بنیادی) در شورای عالی انقلاب فرهنگی
۴. تشکیل ستاد فناوری‌های راهبردی در موضوعات اولویت‌دار نقشه جامع علمی کشور
۵. تصویب قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات به‌عنوان مهم‌ترین قانون توسعه فناوری در تاریخ کشور
۶. ایجاد صندوق ملی نوآوری و شکوفایی
۷. ایجاد بنیاد ملی نخبگان

جمع‌بندی: در دولت یازدهم، ارتقای جدیدی در زیرساخت‌های علمی کشور رخ نداده و بدتر اینکه جلوی برخی از دستاوردهای علمی کشور نیز گرفته شده است. به‌عنوان مثال ماهواره شریف ست روی سکوی پرتاب قرار گرفت اما پرتاب نشد و ۳ ماهواره آماده پرتاب (ساخت دانشگاه‌های امیرکبیر و علم و صنعت و خواجه نصیر) نیز به انبار برگردانده شد.

تحریم

از آغاز انقلاب اسلامی، کشورهای غربی، تحریم‌های و اقدامات خصمانه متعددی علیه کشورمان انجام دادند، ولی دامنه و شدت آن‌ها در دهه اخیر بی‌سابقه بوده است. محورهای اصلی تحریم‌ها عبارت‌اند از:

۱. ممنوعیت انتقال فناوری‌ها و همچنین سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بخش انرژی
۲. محدودیت مبادلات مالی با ایران (ممنوعیت معامله با بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تحریم آن و سایر بانک‌ها و نهادهای مالی)
۳. تحریم‌های بانکی و بیمه‌ای به‌خصوص تحریم استفاده از سوئیفت برای نظام بانکی کشور
۴. محدودیت و تحریم خرید نفت، مشتقات و فرآورده از ایران و محدود کردن خرید محصولات مهمی چون پتروشیمی.
۵. ممنوعیت تجارت بسیاری اقلام نظیر فلزات گران‌بها، قطعات و فناوری صنعت انرژی و حمل‌ونقل، خدمات فنی مهندسی و غیره
۶. ممنوعیت بیمه نفت‌کش‌ها، تانکرها و محموله‌های ایرانی و سایر محدودیت‌های لجستیک و کشتیرانی
۷. محدود کردن دسترسی ایران به دارایی‌ها و ذخایر ارزی خارجی کشور

این تحریم‌ها که مقامات غربی آن‌ها را هوشمند و فلج‌کننده می‌دانند، آثار منفی برای اقتصاد کشور داشته است. این تحریم‌ها باعث کاهش ۲۳ درصدی صادرات نفت ایران، افزایش هزینه‌های خرید خارجی، انتقال پول و کالا و تجارت شده‌اند.

این تحریم‌ها بیشترین تأثیر را در سال‌های ۹۰ و ۹۱ داشته‌اند و با اقداماتی که انجام شده، گسترش و تأثیرگذاری تحریم‌ها مهار شد.

کارهایی که به‌طور خاص برای کاهش وابستگی کشور و حذف آثار تحریم‌ها باید انجام شوند در جدول زیر بیان شده است.

مؤلفه	ضرورت	اقدامات انجام شده تا اوایل سال ۱۳۹۲	اقدامات دولت یازدهم
تولید فرآورده‌های نفتی	حذف وابستگی به واردات بنزین سهولت بسیار بیشتر صادرات فرآورده‌های نفتی نسبت به نفت خام	پالایشگاه خلیج فارس که با تکمیل آن نیاز به وارد کردن بنزین مرتفع می‌شد، تا مرداد سال ۹۲ نزدیک به ۸۰٪ پیشرفت داشت.	پالایشگاه خلیج فارس باید تا سال ۱۳۹۳ راه‌اندازی می‌شد، اما بخشی از این پالایشگاه با تأخیر بسیار در سال ۱۳۹۵ بهره‌برداری شد.

مجاز احداث پالایشگاه‌های کوچک بنزین صادر و چند پالایشگاه راه‌اندازی شدند.	احداث پالایشگاه‌های کوچک بنزین متوقف شد.		
سرمایه‌گذاری منابع صندوق توسعه ملی برای رفع مشکل خرید نفت ایران توسط پالایشگاه‌های خارجی	این ایده در صندوق توسعه ملی مطرح شد.	اقدامی نشده است.	خرید پالایشگاه در خارج از کشور
ضرورت ایجاد نظام مبادلات پولی جدید و حرکت کشورهای بزرگ مانند چین و ژاپن در استفاده از پول‌های محلی خود، در مبادلات تجاری افزایش یافته است.	حذف ارز واسط (دلار) در تجارت با روسیه و عراق پیگیری می‌شد.	با کندی بسیار زیاد پیش می‌رود.	پیمان‌های ارزی دوجانبه و چندجانبه پیمان‌های ارزی دوجانبه و چندجانبه
عدم وابستگی به بیمه‌های خارجی	قبل از سال ۹۲ دو شرکت «کیش پی‌اند‌آی» و «قشم پی‌اند‌آی» توسط بیمه معلم برای بیمه کشتی‌ها و هواپیماها ایجاد شد. دولت سه میلیارد دلار برای پشتوانه این شرکت‌ها در نظر گرفت و ۳۰۰ میلیون آن پرداخت شد. فعالیت این شرکت‌ها کاملاً اقتصادی و سودآور بود	متوقف شده‌اند.	گسترش صنعت بیمه کشور
اولویت‌بندی مصارف ارزی	کالاهای وارداتی بنا به‌ضرورت واردات دسته‌بندی شده بودند		مدیریت منابع ارزی و واردات کالا
کاهش وابستگی، رشد علم و فناوری کشور	محدودیت واردات کالاهای پیشرفته باعث شده بود تا تولید و ساخت آن‌ها در داخل کشور اقتصادی شده و همچنین موردتوجه قرار گیرد.		توسعه فناوری

لازم به ذکر است در سال ۱۳۸۵ آمریکا به دنبال تحریم واردات بنزین ایران بود. در اوایل سال ۸۶ مصرف روزانه بنزین در کشور ۸۵ میلیون لیتر در روز بود. با اجرای طرح کارت سوخت در تیرماه سال ۱۳۸۶ مصرف بنزین یک‌باره به ۶۵ میلیون لیتر در روز رسید و با مدیریت تدریجی مصرف سوخت در سال ۱۳۹۰ مصرف روزانه به ۵۵ میلیون لیتر رسید. درحالی‌که ادامه روند قبلی باعث می‌شد در سال ۱۳۹۰ مصرف بنزین به ۱۱۰ میلیون لیتر در روز برسد. با اجرای طرح کارت سوخت، تحریم واردات بنزین بی‌تأثیر شده و بنابراین آمریکا این تحریم را پیگیری و اجرا نکرد.

جمع‌بندی: سال ۱۳۹۰ بهترین سال اقتصاد ایران و سال ۱۳۹۱ سخت‌ترین سال به لحاظ تحریم‌ها بوده است. تا اوایل سال ۱۳۹۲ کارهایی انجام شده یا آغاز شده بود که اگر تکمیل می‌یافت، ایران در سطحی قرار می‌گرفت که تحریم‌ها برای همیشه بی‌تأثیر می‌شدند؛ به اذعان تحریم‌کنندگان، افزایش تحریم‌ها موقعیت آن‌ها را ارتقا نمی‌داد و تداوم تحریم‌ها باعث مقاوم شدن اقتصاد ایران می‌شد.

فساد

فساد در دستگاه‌های حاکمیتی و فسادهای اقتصادی، اعتماد مردم به حاکمیت را به شدت کاهش داده و مهم‌تر اینکه قبح فساد را از بین برده است. آثار روانی و تأثیرات فساد بر تفکر و رفتار مردم بسیار بیشتر از آثار اقتصادی آن برای افراد منتفع شده از فساد است. رشوه، اختلاس، تقلب و ... زینده جامعه اسلامی نیست. متأسفانه رتبه ایران در شاخص احساس فساد بین ۱۷۷ کشور، ۱۳۱ است؛ البته ممکن است در محاسبه این شاخص اشکالاتی وجود داشته باشد، اما عموم مردم، تصور نامناسبی از فساد در ایران دارند.

راهبردهای کاهش فساد باید متمرکز بر پیشگیری از طریق بهبود نهادی در حوزه‌های مستعد فساد باشد. راهبردهای کاهش فساد عبارت‌اند از:

۱. شفافیت

- انتشار عمومی هزینه‌های و معاملات دستگاه‌های حاکمیتی (دولت، نهادهای عمومی، قوه مقننه و قضائیه شهرداری‌ها)
- ثبت و اعلام عمومی دارایی‌ها و درآمد مدیران (تا سطح مدیران کل) قبل و بعد از مسئولیت
- ارائه گزارش‌های درخواستی به مردم درباره پروژه‌ها، مناقصات، وام‌های دولتی و ...
- انتشار عمومی گزارش عملکرد دستگاه‌های حاکمیتی مبتنی بر شاخص‌های استاندارد و قابل‌مقایسه بین واحدهای مشابه در مقاطع روند زمانی
- انتشار جریان رسیدگی، گزارش پرونده و احکام صادرشده بدون بیان مشخصات شاکی و متهم
- اجرای دقیق و کامل حاکمیت شرکتی (برای شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار)
- کاهش پیچیدگی و فرصت‌های رشوه و اختلاس
  - اصلاح مأموریت و ساختار دولت
  - دالان کسب‌وکار
  - اصلاح عملکرد و ساختار نظام بانکی
- ردیابی تراکنش‌های مالی
- حمایت و حفاظت از افشاگران

۵. آموزش تخصصی روش‌های کشف فساد برای عموم داوطلبان
۶. تقویت اصول اخلاقی در خدمات بخش عمومی و مدیریت شرکت‌ها
۷. تقویت مطالبه مردمی مبارزه با فساد
۸. سرعت عمل و شفافیت دستگاه قضایی در برخورد با فساد
۹. محدودیت‌های شغلی برای مقامات دولتی فاسد

دولت یازدهم شفافیت را کاهش داده است، این دولت با دسترسی به اطلاعات حساب‌ها برای محاسبه دقیق مالیاتی، به اسم مبارزه با سرک کشیدن به حساب‌های مردم مخالفت می‌کند اما در همان حال مذاکره برای واگذاری اطلاعات بانکی همین مردم به نهادهای خارجی است.

دولت یازدهم در ابتدای کار مطالبه مردمی مبارزه با فساد را لازم می‌دانست اما در اواخر دولت، موضعش تغییر کرده است:

- آقای روحانی، اسفند ۱۳۹۲ در جشنواره مطبوعات رسانه‌ها را دعوت کرد تا با ورود به عرصه مبارزه با مفاسد اقتصادی و با شفاف‌سازی آن، هزینه این کار را برای مفسدین افزایش دهد. وی گفت: «بزرگ‌ترین قدرتی که می‌تواند به صحنه بیاید و با فساد مبارزه کند، رسانه‌ها هستند. رسانه‌ها باید به صحنه بیایند. نام افراد مفسد و ویژه خوار نباید در جیب رئیس دستگاه اجرایی کشور باشد. نام افراد مفسد و ویژه خوار باید بر سر زبان و بیان خبرنگاران ما قرار گیرد. اگر رسانه‌ها و مطبوعات همه به صحنه بیایند، نه اینکه با مفسد می‌شود مبارزه کرد، بلکه می‌شود جلوی فساد را گرفت. رسانه‌ها باید هزینه‌ها را آن قدر بالا ببرند که کسی در مسیر فساد قرار نگیرد و هوس فساد به سرش نزند و راه آن، حضور فعال رسانه‌ها است».
- وی، آبان ۹۵ در حاشیه معرفی وزرای پیشنهادی برای سه وزارتخانه گفت: «اگر فساد است با آن مبارزه کنیم نه اینکه آن را بزرگ کنیم. نه اینکه طوری تبلیغ کنیم که به نظر برسد بعضی‌ها دارند فساد را در جامعه عادی‌سازی می‌کنند».

جمع‌بندی: احساس فساد در کشور، بسیار نگران‌کننده است؛ آثار روانی فساد بر تفکر و رفتار مردم بسیار بیشتر از آثار اقتصادی آن است. اولین و مهم‌ترین کار برای مبارزه با فساد، شفافیت است. دولت یازدهم شفافیت را کاهش داده است، این دولت با دسترسی به اطلاعات حساب‌ها برای محاسبه دقیق مالیاتی، به اسم مبارزه با سرک کشیدن به حساب‌های مردم مخالفت می‌کند اما در همان حال مذاکره برای واگذاری اطلاعات بانکی همین مردم به نهادهای خارجی است.

محیط کسب و کار

شاخص‌های محیط کسب و کار از منظر ابعاد و محیط‌های زیرمجموعه دو دسته هستند: شاخص‌هایی که به یک بعد و یا محیط خاص می‌پردازند مانند شاخص سهولت کسب و کار و شاخص جهانی حقوق مالکیت که روی محیط حقوقی و اداری کسب و کار تمرکز دارند. دسته دوم شاخص‌هایی هستند که پوشش وسیع‌تر و نسبتاً جامعی نسبت به ابعاد و اجزای محیط کسب و کار دارند؛ مانند شاخص‌های آزادی اقتصادی و رقابت‌پذیری جهانی. وضعیت ایران در برخی شاخص‌های محیط کسب و کار در جدول زیر نشان داده شده است.

ردیف	شاخص	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷
۱	محیط کسب و کار ایران - نمره	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
۲	رقابت‌پذیری جهانی - رتبه	(۲۰۱۰) ۶۹	(۲۰۱۱) ۶۲	(۲۰۱۲) ۶۶	(۲۰۱۳) ۸۲	(۲۰۱۴) ۸۳	(۲۰۱۵) ۷۴	(۲۰۱۶) ۷۶
۳	سهولت کسب و کار - رتبه قبل از بازنگری داده‌ها	۱۲۹	۱۴۴	۱۴۵	۱۵۲	۱۳۰	۱۱۸	۱۲۰
۴	سهولت کسب و کار - رتبه بعد از بازنگری داده‌ها				۱۳۲	۱۱۹	۱۱۷	۱۲۰

بررسی مقادیر شاخص‌های محیط کسب و کار گویای این نکات است:

- پایش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (محیط کسب و کار ایران) حاکی از بدتر شدن وضعیت محیط کسب و کار است. در این شاخص، نمره ۱۰ بدترین ارزیابی است.
  - رتبه ایران بر اساس شاخص رقابت‌پذیری تا سال ۱۳۹۱ (رتبه ۶۲ در بین کشورها) بهبود یافته و از سال ۱۳۹۲ رتبه ایران افزایش یافته است (بدتر شده است). این شاخص، شاخص جامع بوده و توسط مجمع جهانی اقتصاد اندازه‌گیری می‌شود.
- اگرچه رتبه ایران در شاخص سهولت کسب و کار از ۱۵۲ در سال ۲۰۱۴ به ۱۲۰ در سال ۲۰۱۷ رسیده است؛ اما بررسی دقیق نشان می‌دهد این تغییر رتبه ناشی از تغییر واقعی در شرایط نبوده و به دلایل دیگری کاهش یافته و در سال مذکور از ۱۵۲ به ۱۱۷ رسیده است. دلایل این کاهش عبارت‌اند از:
    - بازنگری داده‌ها: در بازنگری‌های انجام شده در مورد ایران بخشی از خطاهای فاحش سال‌های گذشته در ارسال اطلاعات توسط بخش خصوصی تعدیل شده‌اند.
    - تغییر روش محاسبه شاخص
- بعداً این اصلاح آماری، وضعیت رتبه ایران در طول چند سال اخیر بدتر شده و از رتبه ۱۱۷ به ۱۲۰ نزول کرده است. برای اطلاعات بیشتر در این باره، گزارش شماره ۱۵۱۸۲ مرکز پژوهش‌های مجلس با عنوان «گزارش نظارتی درباره عملکرد دولت در کاهش رتبه ایران در گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی» را ببینید.

۲. شاخص سهولت کسب و کار که توسط بانک جهانی اندازه گیری می شود مشهورترین ولی ضعیف ترین شاخصه محیط کسب و کار است و روش محاسبه آن در سال های گذشته چندین بار بازنگری شده است.

کارهایی که برای بهبود محیط کسب و کار باید انجام شوند و اقدامات انجام شده در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
۱	تکمیل، یکپارچه سازی و ارتقای کیفیت خدمات به بنگاه ها؛ راه اندازی دالان کسب و کار (شامل پنجره واحد)	البته وزارت امور اقتصادی و دارایی و سازمان امور اداری و استخدامی، اطلاعات مجوزها و فرایندهای اداری را گردآوری و مستندسازی کرده اند اما هنوز اقدامی برای یکپارچه سازی فرایندهای دولتی انجام نشده است.
۲	اصلاح مأموریت و ساختار دولت	کار قابل ملاحظه ای انجام نشده است.
۳	اصلاح ساختار و عملکرد نظام بانکی	کار قابل ملاحظه ای انجام نشده است.
۴	اصلاح ساختار و عملکرد بیمه (به ویژه سازمان تأمین اجتماعی)	کار قابل ملاحظه ای انجام نشده است.
۵	اصلاح و تکمیل سامانه اخذ مالیات	طرح جامع مالیاتی هنوز کامل نشده است.
۶	کاهش فساد سیاسی و اقتصادی	کار قابل ملاحظه ای انجام نشده است.

جمع بندی: بررسی وضعیت ایران در گزارش های داخلی و بین المللی در زمینه محیط کسب و کار، نشان از بدتر شدن محیط کسب و کار ایران در سال های اخیر دارد. دولت یازدهم اقدام مؤثری برای بهبود محیط کسب و کار انجام نداده است.

کارهای انجام شده و انجام نشده در دولت یازدهم

برخی از تصمیمات، بر مسیر آینده تأثیر گذاشته و تغییر آن‌ها سخت یا غیرممکن است. اگر چنین مواردی را کنار بگذاریم، دولت یازدهم می‌توانست اقداماتی زیادی را انجام دهد که مسائل قبلی، تأثیری در اجرای آن‌ها نداشته باشد. در جدول زیر برخی از کارهای انجام شده و انجام نشده در دولت یازدهم به‌عنوان نمونه بیان شده است.

ردیف	مؤلفه	آغاز نشده	طولانی شده نیمه‌تمام -	تفایص زیاد آغاز شده و دارای	شکست خورده	مذمت شده بود	تکرار کارهایی که
۱	گسترش صادرات (فرصت صادرات به روسیه، عراق و..)			*			
۲	کاهش وابستگی بودجه به نفت	*					
۳	ساماندهی بازار گندم	*					
۴	مسکن مهر		*				
۵	پروژه‌های نفت و گاز		*				
۶	پروژه‌های انتقال آب		*				
۷	بهبود محیط کسب‌وکار		*				
۸	کارت اعتباری خرید کالا				*		
۹	سبد کالا				*		
۱۰	بورس ارز	*					
۱۱	بورس نفت		*				
۱۲	طرح جامع مالیاتی		*				
۱۳	ریزگردها		*				
۱۴	نوسازی خودروهای فرسوده		*				
۱۵	اصلاح ساختار و عملکرد بانک‌ها		*				
۱۶	ساماندهی بازار کار (سامانه مشاغل)	*					
۱۷	سامانه جامع تجارت (اطلاعات زنجیره تأمین)		*				
۱۸	اصلاح مأموریت‌ها و ساختار دولت		*				
۱۹	پایگاه داده‌های پایه		*				
۲۰	ایجاد و تفکیک سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی					*	
۲۱	منابع حاصل از مازاد تسعیر نرخ ارز					*	
۲۲	ستاد تسهیل					*	
۲۳	عدم ابلاغ قوانین					*	
۲۴	تغییرات مدیریتی					*	
۲۵	استقراض خارجی					*	

جمع بندی

۱. تولید ناخالص داخلی از سال ۱۳۹۱ به دلیل آثار اولیه تحریم‌ها کاهش یافت اما از سال ۱۳۹۳ مسائل دیگری که قابل مدیریت تر بودند، گلوگاه تولید کشور شدند؛ هر چند تحریم‌ها تداوم یافت اما اگر راهبردهای کامل تری طراحی شده و راهبردهای طراحی شده به خوبی اجرا می‌شد، می‌توانستیم حداقل در سال ۱۳۹۴ به وضعیت سال ۱۳۹۰ برسیم؛ در حالی که در سال ۱۳۹۵ به سطح تولید سال ۱۳۹۰ نزدیک شده‌ایم. کاهش و افزایش نرخ رشد در سال ۱۳۹۲ و ۱۳۹۵ تا حد زیادی مربوط به فروش نفت است نه فعالیت‌های اقتصادی. همچنین باید توجه داشت که نرخ رشد، تغییرات نسبت به سال گذشته است و اگر وضع سال‌های قبل خراب باشد، با اندکی تغییر در تولید، رشد بالا نشان داده می‌شود؛ در تفسیر نرخ رشد باید دقت شود.
۲. جهش صادرات قبل از دولت یازدهم رخ داده است. مثبت شدن تراز تجارت خارجی کالا بعد از سال ۱۳۹۴، از طریق کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای و افزایش صادرات مواد خام (میعانات گازی و مواد معدنی) حاصل شده است؛ اگر صادرات و واردات خدمات، گاز، بنزین و قاچاق را در نظر بگیریم، تراز تجاری کشور بدون نفت مثبت نیست!
۳. دولت امکانات و فرصت‌های زیادی برای افزایش صادرات و کاهش قاچاق داشته که به خوبی از آن‌ها استفاده نکرده است.
۴. تا سال ۱۳۹۰، هر سال سرمایه‌گذاری بیشتری در اقتصاد کشور انجام شده است. میزان سرمایه‌گذاری در سال ۱۳۹۴ کمتر از سال ۱۳۸۴ شده است. سهم سرمایه‌گذاری از کل اقتصاد کشور در سال‌های ۸۷ تا ۹۰ حدود ۳۵ درصد بوده که بیشترین سهم سرمایه‌گذاری در ۲۵ سال گذشته است.
۵. افزایش تورم در سال ۱۳۹۲ ناشی از تحریم‌های سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ بود. دولت به قیمت تداوم رکود (جلوگیری از تأمین نیازها و کاهش تقاضا)، رشد شاخص قیمت‌ها را کند کرده است. به عبارت دیگر دولت نه تنها نتوانست رکود و تورم را باهم مهار کند بلکه، تعمیق رکود باعث کاهش تورم شده است.
۶. بخش زیادی از نقدینگی کشور فعلاً راکد است و اگر حرکت کند، تورم را افزایش خواهد داد. کاهش تورم در سال‌های اخیر با روش اصولی (اصلاح ساختارها و افزایش بهره‌وری) حاصل نشده و ناپایدار است. همچنین کاهش نرخ تورم، تا حدی زیادی مربوط به نحوه محاسبه نرخ تورم است.
۷. بعد از سال ۱۳۹۰ بازار ارز نوسانات شدیدی داشت. از سال ۱۳۹۲ بازار ارز روند نسبتاً باثباتی را طی کرده است. برای مدیریت بازار ارز در سال ۱۳۹۱، ارز دونه‌ری شد که باید پس از کنترل آثار اولیه تحریم، ارز در سالی‌های بعد تک‌نرخ می‌شد. اما این اصلاح ساختاری انجام نشده است. دولت یازدهم اقدام مؤثری برای قیمت‌گذاری نرخ ارز باید بر اساس عملکرد واقعی اقتصاد (از طریق بورس ارز) و حذف وابستگی به دلار آمریکا انجام نداده است.
۸. نسبت مخارج دهک دهم به دهک اول، ضریب جینی (توزیع درآمد) و رفاه اجتماعی تا سال ۱۳۹۲ روبه بهبود بوده و پس از این سال، روند نامطلوبی یافته است. مهم‌ترین اقدامات برای بهبود رفاه اقشار پایین جامعه، «افزایش اشتغال، کمک ویژه برای توانمندسازی و تأمین مسکن» است که دولت یازدهم در این موارد کار قابل ملاحظه‌ای انجام نداده است.

۹. با توجه به ظرفیت بازار سرمایه، نظام بانکی و منابع صندوق توسعه ملی، کشور از منابع مالی بالقوه و بالفعل کافی برای برخوردار بوده اما دولت یازدهم نتوانسته آن‌ها را در راستای اولویت‌های کشور تقویت و هدایت کند. دولت یازدهم چاره کار را در سرمایه‌های خارجی دیده و به انتظار نشسته است!
۱۰. دولت یازدهم صندوق توسعه ملی را با ۵۴ میلیارد دلار (که بخشی از آن به صورت تسهیلات پرداخت شده بود و با کسر تعهدات قطعی، ۴۰ میلیارد) موجودی تحویل گرفت. در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که در شرایط اوج تحریم و محدودیت منابع ارزی کشور بودیم، سهم صندوق کاهش نیافت اما از سال ۱۳۹۳، سهم صندوق توسعه ملی از نفت کاهش یافت؛ اگر روند پیش‌بینی شده در قانون ادامه می‌یافت، در پایان سال ۱۳۹۶ سهم صندوق به ۳۷٪ می‌رسید درحالی‌که اکنون به ۳۰٪ خواهد رسید و دولت می‌خواست آن را تا حد ۲۰٪ کاهش دهد!
۱۱. در دولت یازدهم، وابستگی کشور به فروش نفت بیشتر شده است.
۱۲. در سخت‌ترین سال تحریم (۱۳۹۱) بیشترین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را داشته‌ایم که ۴٫۸۵ برابر سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۹۵ است! سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نمی‌تواند سهم بالایی در ایجاد اشتغال داشته باشد.
۱۳. بدهی خارجی کشور در ابتدای دولت یازدهم بسیار کمتر از بدهی دولت در پایان دولت ششم و هشتم بوده است. بدهی خارجی ایران، در مقایسه با سایر کشورها، بسیار پایین است.
۱۴. تا پایان سال ۱۴۰۰ باید ۶ میلیون شغل جدید (۴٫۷ میلیون شغل خالص) ایجاد شود. ایجاد این تعداد شغل با منابع مالی داخلی امکان‌پذیر است؛ دولت یازدهم در حالی این هدف را غیرممکن می‌داند که در مستندات برنامه ششم (که توسط خود دولت تدوین شده) و لایحه دولت ایجاد ۴٫۷ میلیون شغل خالص هدف‌گذاری شده بود. در قانون برنامه ششم ایجاد اشتغال کمتر از پیشنهاد دولت در نظر گرفته شده و دولت موظف به ایجاد ۴٫۳ شغل خالص شده است.
۱۵. روند افزایش تولید تا سال ۱۳۹۰ و کاهش تولید برخی از محصولات سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰، بیانگر ظرفیت‌های قابل‌استفاده در اقتصاد ایران است. البته، ساختار تولید کشور باید اصلاح شده و در راستای اولویت‌های تولید و صادرات باشد؛ متأسفانه در سال‌های اخیر شاهد تمرکز بر اولویت‌ها نیستیم.
۱۶. تا سال ۱۳۹۲ ایجاد زیرساخت‌های حوزه انرژی (نیروگاه‌ها، پالایشگاه‌ها و ...) روند مطلوبی داشته است. در دولت یازدهم، پروژه‌های نفت و گاز پیشرفت کمی داشته است. هدفمندی یارانه‌ها که در سال ۱۳۸۹ اجرا شد، اصلاح ساختاری بسیار مهمی بود که ائتلاف و قاپچاق انرژی را کاهش داده و تأثیرات مهمی بر کاهش آلودگی هوا و افزایش سطح فناوری در صنایع و محصولات تولیدی داشت. اگر هدفمندی یارانه‌ها اجرا نمی‌شد، فشار تحریم‌ها در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ شدت بیشتری می‌یافت. در دولت یازدهم، اصلاح ساختاری مهم در بخش انرژی انجام نشده است.
۱۷. بخش مسکن از سال ۱۳۹۲ با رکود بسیار زیادی مواجه شده است. همچنین مالیات‌های تنظیمی (مانند مالیات بر عایدی سرمایه) که در اصلاح قانون مالیات‌های پیش‌بینی شده بود، در مجلس به درخواست دولت یازدهم حذف شد.
۱۸. زیرساخت‌های حمل‌ونقل روند افزایش داشته‌اند. از سال ۱۳۹۲ به بعد تعداد ناوگان حمل‌ونقل کاهش یافته و میانگین سن آن‌ها افزایش یافته است. جابجایی بار و مسافر نیز بعد از سال ۱۳۹۲ کاهش یافته است. روند کاهش تلفات رانندگی بسیار خوب بوده اما بعد از سال ۱۳۹۲ کند شده است.

۱۹. وضعیت بانک‌ها و صندوق‌های بازنشستگی به لحاظ منابع و مصارف بحرانی است. دولت یازدهم در تحول نظام مالی کشور که اولین و ضروری‌ترین کار برای اصلاح اقتصاد کشور است پیشرفت اندکی داشته است.
۲۰. اصلاحات ساختاری بسیار مهمی (مانند مالیات بر ارزش افزوده و تدوین لایحه اصلاح قانون مالیات‌ها) قبل از دولت یازدهم انجام شده است. در حال حاضر مهم‌ترین کار در حوزه مالیات، اجرای کامل اصلاحیه قانون مالیات‌های مستقیم (مصوب ۱۳۸۴) و اجرای کامل سامانه الکترونیکی مالیات است. این کارها نیمه‌تمام مانده‌اند.
۲۱. در دولت یازدهم، ارتقای جدیدی در زیرساخت‌های علمی کشور رخ نداده و بدتر اینکه جلوی برخی از دستاوردهای علمی کشور نیز گرفته شده است. به‌عنوان مثال ماهواره شریف ست روی سکوی پرتاب قرار گرفت اما پرتاب نشد و ۳ ماهواره آماده پرتاب (ساخت دانشگاه‌های امیرکبیر و علم و صنعت و خواجه نصیر) نیز به انبار برگردانده شد.
۲۲. احساس فساد در کشور، بسیار نگران‌کننده است؛ آثار روانی فساد بر تفکر و رفتار مردم بسیار بیشتر از آثار اقتصادی آن است. اولین و مهم‌ترین کار برای مبارزه با فساد، شفافیت است. دولت یازدهم شفافیت را کاهش داده است، این دولت با دسترسی به اطلاعات حساب‌ها برای محاسبه دقیق مالیاتی، به اسم مبارزه با سرک کشیدن به حساب‌های مردم مخالفت می‌کند اما در همان حال در مذاکره برای واگذاری اطلاعات بانکی همین مردم به نهادهای خارجی است.
۲۳. بررسی وضعیت ایران در گزارش‌های داخلی و بین‌المللی در زمینه محیط کسب‌وکار مانند گزارش رقابت‌پذیری جهانی، نشان از بدتر شدن محیط کسب‌وکار ایران در سال‌های اخیر دارد. دولت یازدهم اقدام مؤثری برای بهبود محیط کسب‌وکار انجام نداده است.
۲۴. مهم‌ترین نکته در مقایسه وضعیت اقتصادی در طول سال‌های مختلف، تعیین سال‌های مبنا و بازه‌های زمانی است. برای مقایسه واقع بینانه، باید مبنایها و بازه‌ها به‌خوبی و بر اساس دوره‌های اقتصادی تعیین شود. اگر به‌جای رویدادهای اقتصادی، مقاطع زمانی تغییر دولت‌ها را مبنا قرار داده و بازه‌های زمانی نادرستی انتخاب شوند، نتیجه‌گیری‌های نادرستی انجام می‌شود.
۲۵. تا سال ۱۳۹۰ روند پیشرفت کشور خوب بود اما با اعمال تحریم‌های ظالمانه، کشور از سال ۳۹۱ با فعالیت‌های اقتصادی با مسائل زیادی مواجه شد؛ اما زیرساخت‌های قبلی کمک زیادی به بازیابی وضعیت اقتصادی کرد.

جمع‌بندی نهایی

اگر تحریم‌ها و کمبود منابع مالی انجام برخی از کارها را دشوار کرده و دلیلی برای فعالیت‌های اندک دولت تلقی می‌شود، اما ضعف عملکرد دولت در اصلاحات ساختاری قابل توجه است. دولت یازدهم اصلاحات ساختاری که اکنون گلوگاه اقتصاد کشور است و انجام آن‌ها نیاز به منابع مالی بسیار اندکی دارد را انجام نداده است، این اقدامات نه تنها تحت‌الشعاع وضعیت سال ۱۳۹۲ و تحریم‌ها نبوده، بلکه می‌توانست تأثیر بسیار زیادی در سرعت بازیابی، پیشرفت و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور داشته باشد.

دولت یازدهم نه تنها منابع کشور را افزایش نداده، بلکه از آن‌ها به‌خوبی نیز استفاده نکرده است.